

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

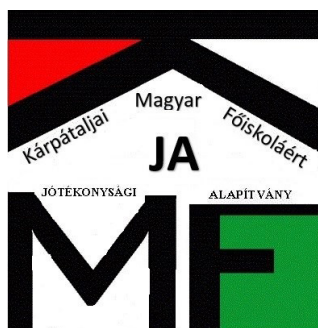
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,
Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya*

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;
Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;
dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;
dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;
dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;
Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;
Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;
prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;
Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;
dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;
dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;
dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;
prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;
dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;
dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;
dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;
dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonyági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	383
7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitiká	444
8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

16. FEJEZET

Kárpátalja társadalmi viszonyai a független Ukrajnában (1991–2018)

Fejezetünkben elsősorban a függetlenné vált Ukrajnában, Kárpátalján élő magyarság társadalmi folyamataival foglalkozunk. Megpróbáljuk röviden bemutatni az elmúlt közel harminc évben végbement legfontosabb társadalmi változásokat. A társadalomtörténet az egyik legnehezebben meghatározható historiográfiai műfaj,¹ éppen ezért írásunkban igyekszünk minden olyan társadalmi jelenséget közelebb hozni, amely az emberek mindennapjaihoz, a megélhetéséhez, illetve értékrendjéhez kapcsolódik. Jenkins (1991)² arra világít rá, hogy a múltból csak egy van, viszont az eltérő diskurzusoknak köszönhetően számtalan történelem létezik, és annak értékelése mindig az éppen elemzést író, történelmet értelmező személy értékrendjétől, szemléletétől függ, hogy ki mit tart fontosnak. A szubjektivitásért és egyéni látásmódotért előre is elnézést kérek az Olvasótól, mivel annak tudatában készült ez az írás, hogy történelmi objektivitás mint olyan nem létezik.³ Elemzésünk összeállításánál figyelembe vettük az éppen aktuális országos és regionális szintű politikai, illetve gazdasági folyamatokat, mindemellett külön bemutatjuk a kárpátaljai magyarság kisebbségi helyzetének státuszváltozásait. A 2000-es évektől indultak meg azok a szociológiai jellegű kutatások, amelyeknek eredményeit szintetizáljuk jelen írásunkban, valamint megpróbálunk egy korszakolást is végigvezetni a kárpátaljai magyarság mindennapjait érintő legfontosabb gazdasági, politikai változások alapján.

A kárpátaljai magyarság jelentős részének megélhetése, sőt a régióban élők életszínvonalának a szinten tartása és javulása hosszú időn keresztül csak a határ menti cserekereskedelemnek, konkrétan a csempészetnek köszönhetően valósult meg. A feketegazdaságnak ezt az ágazatát lesz a legnehezebb bemutatni, de kvalitatív kutatási eredményekből származó tapasztalatokat és különböző statisztikákat hívunk segítségül a le-

---

¹ *Bódy Zsombor – Ö. Kovács József*: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Budapest 2003.

² Idézi *Gyáni Gábor*: A történetírás fogalmi alapjairól. Tény, magyarázat, elbeszélés. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Szerk. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Budapest 2003. 16–17.

³ Idézi uo. 12–13. Lásd a 102. hivatkozást.

írás során. Az egész országban érvényes társadalmi változások felől indítjuk a társadalomtörténeti elemzésünket, és úgy haladunk a legkisebb egységünkig, vagyis a kárpátaljai magyarság mindennapjainak bemutatásáig. Országos szinten érvényes az, amit a Kárpátalján élőkre és magyarokra vonatkozóan is láthatunk: állandó társadalmi feszültség jellemző, miközben az anyagi és pszichológiai biztonságérzet hiányzik.⁴ Ezekben a nehéz és bizonytalan élethelyzetekben az emberek lelki vigasztalást találnak a vallásban, éppen ezért a vallás kiemelten fontos értékévé vált a kárpátaljai emberek életében. Elemzésünkben röviden ezt a jellemzőt is bemutatjuk, amikor áttérünk a mindennapok bemutatására, a kutatási eredmények kiértékelésére.

16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján

A korszakok kialakításánál nem feltétlenül a közgazdaságtanban megszokott mutatókat, hanem az olyan gazdasági jellemzőket tartottuk korszakváltónak, amelyek radikális változásokat idéztek elő a társadalmi intézményekben és ezzel együtt az emberek mindennapi megélhetésében is.

16.1.1. *Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998)*

Az 1991-ben hirtelen függetlenné vált Ukrajna állami megszilárdulása gazdasági válsággal indult, hiszen a tervgazdaságról hirtelen át kellett állni a fejletlen, igazi piac nélküli piactudományra. Ennek a kezdeti átalakulásnak és hanyatlásnak a nehézségeit Kárpátalja népessége és magyarsága az ország többi részén élőkkel együtt nehezen vészelte át. Az egész országban normanélküliség volt érezhető, amelyben „a gazdasági szférát a régi nómenklatúra elitje, az ideológiát viszont a nemzeti állam eszméjének erősítését célul tűző új elit uralta.”⁵ A Szovjetunió széthullását követően radikális változás ment végbe mindenféle téren. A rendszerváltást intézményi robbanásnak is minősítik⁶, ugyanis a szovjet társadalmi intézményrendszer minden egyes ágazatában (politikai, gazdasági és társadalmi-kulturális szegmenseiben) a piactudományra való áttérés folyamata so-

⁴ *Irina Pribitkova*: Az ukrainai munkaerőpiac migrációs potenciálja. Társadalmi körkép szociológiai felmérés alapján. In: *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Szerk. Fedinec Csilla – Szereda Viktória. Pozsony 2009. 191–203.

⁵ *Jevhen Holovaha – Natalija Panyina*: Az ukrán társadalom átalakulása. A gorbacsovi reformpolitikától a narancsos forradalomig. In: *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Szerk. Fedinec Csilla – Szereda Viktória szerk. Pozsony 2009. 61.

⁶ Uo. 52–57.

rán változásokra volt szükség, amelyek nagyon nehezen mentek végbe. A gyakorlatban ez a következőket jelentette: az államhatalom szétesése, a kommunista ideológia elhalványulása, az egypártrendszer intézményének felszámolása, az állami hatalom kizárólagosságának megszüntetése, a totalitárius elvekre épülő szellemi szféra eltűnése.⁷

A rendszerváltás utáni időszak (1991–1997) társadalmi szerkezetében számos olyan jellemzőt kell látnunk, amelyben a kapitalista piactermelésre specializálódott tulajdonságok már megjelentek, miközben bizonyos téren még a szocialista berendezkedéshez illő elemeket is találunk. 1994-ben Leonyid Kucsma államelnök meghirdette a társadalmi-gazdasági fejlődés új stratégiáját: új kapitalista rendszernek megfelelő intézményhálózatot kívántak létrehozni. A terv végül nem váltotta be a várt reményeket, mivel nem figyeltek a piacnyitás és a belső piacok fejlettségi szintjének egyensúlyára. Az ország gazdaságilag 1998-ra történelmi mélypontra esett. Az 1. ábrán az ország GDP-jét láthatjuk az 1988–1998 közötti időszakban. A függetlenné vált ország az általánosan használt gazdasági mérőszám alapján 1994-ben érte el a legmélyebb pontot, de az ország jövedelmi egyenlegét mérő GDP alkalmatlan mérőszám arra, hogy a társadalmi jólétet mérje. Az ország gazdasági összeomlását követő időszakban olyan társadalmi helyzet alakult ki 1998-ban, amely a fizetések visszatartásában és az általános életszínvonal csökkenésében realizálódott. Ezt az időszakot a gazdasági válság tetőzéseként is emlegetik, amikor az önállósult Ukrajna a halmozott problémák következtében képtelen volt a legfontosabb kötelezettségeit az állami költségvetésből fedezni.

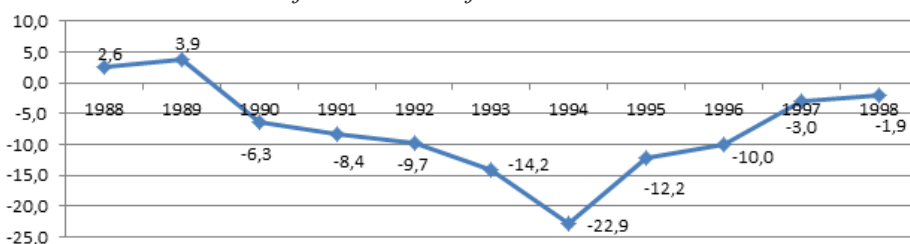
A fejlettebb társadalmakban a társadalmi jólét mérésére dolgozták ki a HDI-t (Human Development Index), az emberi fejlettségi indexet,⁸ aminek az Ukrajnában mért eredményét a 2. ábrán foglaltuk össze, és az ukrain adatok mellett a szomszédos országok indexeit is feltüntettük. A magyarországi, szlovákiai és lengyelországi mutatók alapján a fejlődésben folyamatos emelkedést láthatunk, ám az ukrainai és romániai fejlődésben

⁷ *Holovaha, J. – Panyina, N.*: Az ukrán társadalom átalakulása i. m. 56.

⁸ Az adott ország fejlettségének mérésére különböző indexeket alakítottak ki, hogy kimutassák az adott ország gazdasági jólétét és az életminőség fejlettségi szintjét. Az egy főre jutó GDP-mutató túlságosan egyszerűsít, ezért az emberi fejlettségi szint mérésére dolgozták ki többek között a HDI mutatót, melyben figyelembe veszik az adott országban becsült születéskor számított várható élettartamot, végzettségi mutatókat (befejezett iskolai évek száma) és a jólétet kifejező vásárlóerő-paritásos GDP-t. A HDI-mutató mellett kidolgozták az IHDI- (a HDI súlyozott változata), IDC- (Községek Fejlettségi Szintje), IDSL- (települések társadalmi fejlettsége) és az LHDI- (lokális emberi fejlettség) mutatókat.

az 1990-es években mért adatokhoz képest a 2000-es évek előtt erőteljes hanyatlás indult el. Ukrajna a környező európai országokhoz képest a HDI-index alapján jóval alulteljesít annak ellenére, hogy 1990-ben Magyarország, Lengyelország és Románia ugyanolyan szintről indult. Az ukrainai adatoknál 1995-ben egy drasztikus mélypontot láthatunk, az ország összjövedelmét mérő mutatónál a mélypont 1994-ben volt (1. ábra), miközben az emberek a mindennapok során a legnehezebb időszakot 1997/1998-ban élték meg. Ebben a folyamatban azt is fontos látnunk, hogy Ukrajnában a jövedelemegyenlőtlenségek az 1990-es években az előző évtizedhez képest megkétszereződtek⁹ (Kusenko 2009: 154).

1. ábra Ukrajna éves GDP-je %-ban 1988–1998 között

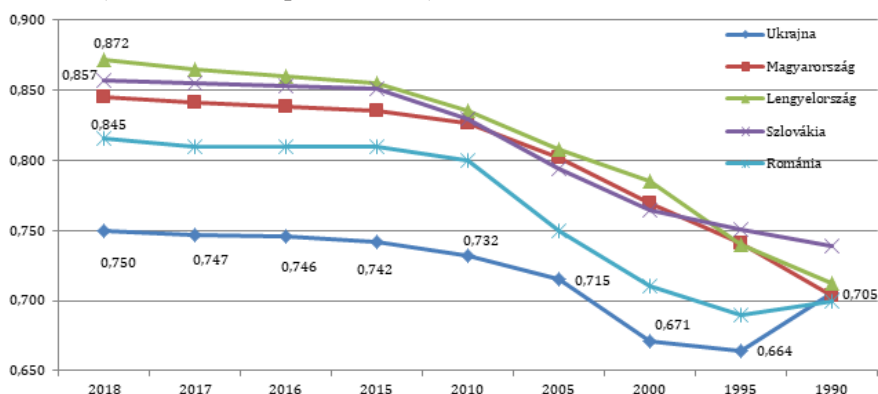

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: Világbank. <https://data.worldbank.org/country/ukraine>, letöltés 2019. dec. 10.

A Szovjetunió hagyatéka többek között a képzések, valamint szakmák terén az orvosok és a pedagógusok felülreprezentáltsága volt a lakosság számarányához képest. Persze ez nem azt jelenti, hogy az oktatás- és egészségügyben a túlképzés a minőség javulását idézte volna elő – a megfelelő befektetések, infrastrukturális fejlesztések hiánya, valamint a korrupció miatt a minőség nagyon alacsony színvonalú volt, és jelenleg is az. Az ipari munkások is ugyanúgy magas arányban voltak jelen,¹⁰ ám ők nagyobb veszteséggel élték meg a rendszerváltás időszakát, ugyanis többen munkanélkülivé váltak, és kisebb esélyük volt érvényesülni a gazdasági leépülés folyamatában.

⁹ *Olga Kucenko*: Ukrajnai gazdasági átalakulások: quo vadis? In: Ukrajna színevátózása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök. Szerk. Fedinec Csilla – Szereda Viktória. Pozsony 2009. 154.

¹⁰ *Holovaha, J. – Panyina, N.*: Az ukrán társadalom i. m. 57.

2. ábra *Ukrajna és a szomszédos országok HDI-mutatójának (Human Development Index) alakulása 1990–2018 között*

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>, letöltés 2019. dec. 10.

A nyugati kapitalista rendszerhez kapcsolódó jóléti államokban a munkanélküliség egy hivatalosan elismert státusz, amelyhez az állampolgárok számára különböző, a munkaerőpiacra visszaintegráló programokat dolgoznak ki. A széthullott ukrán gazdaságban olyan mértékben nőtt a munkanélküliek aránya, hogy azt képtelen volt a rendszer számon tartani, így a hivatalos munkanélküliséget közlő források nem a valóságot tükrözték. A gazdasági válság következménye az volt, hogy az állami szociális ellátó rendszer a korábbinál is mélyebb pontra került, a nem hivatalos munkanélküliség már tömegeket érintett, a kifizetések korábban tapasztalt nehézségei tovább fokozódtak. 1991–1998 között tehát a társadalmi ellátó rendszeren belül strukturálisan kaotikus és gazdaságilag instabil helyzet alakult ki, és ezzel a káosszal szemben csak minimális lázadásokat, tüntetéseket lehetett érzékelni. Elsősorban a pedagógusok körében voltak sztrájkok, miután a fizetéseiket visszatartották vagy befagyasztották. Ellenben olyan tüntetések, amelyek más hiányosságokat hangoztattak volna, már nem szerveződtek. Ezt a hallgatást három okra vezethetjük vissza: egyrészt a szocialista rendszerből visszamaradt a „hallgatni arany” hozzáállás, vagyis az emberekben az aktuális irányító rendszerrel szemben a lázadás, konfrontálódás fel sem merült. Másrészt az új vezetés a korábban bevált társadalmi ellátó rendszert vitte tovább, így az emberek természetesnek tartották az újonnan kialakult helyzeteket a korábban már működő struktúrában. Harmadrészt az országban uralkodó rossz gazdasági körülmények közepette mindenki a túlélés lehetőségének a felkutatásával volt elfoglalva.

1998-ban elindult az általános privatizáció,¹¹ vagyis a kiépülő gazdasági elit legalisan is kivásárolhatta a korábban már kiszemelt állami tulajdonokat, és elindult a korábbi rendszerben kibontakozó, burjánzó árnyékgazdaság legalizálása. A kapitalista rendszerhez igazodó társadalmi intézményhálózat és a fejlett piaci intézmények hiánya végül oda vezetett, hogy a politikai hatalommal bíró vezetők gazdasági oligarchákká nőtték ki magukat, és miközben a magánszférában sikeres lépésekkel növelték egyéni jövedelmüket, az országban gazdasági válságot idéztek elő. Valerij Hecej¹² szerint ezt a mély gazdasági és szociális sokkot az exogén stratégiai modellre épülő gazdaság idézte elő, melynek legfontosabb jellemzői közé tartoztak Ukrajna esetében: a külső tényezők erős befolyása, az alacsony konkurenciaképesség a külföldi piaccal szemben; a halmozódó külső adóságok miatt pénzügyi függőség alakult ki, az energiaszükséglet exportját és a strukturális átalakítás költségeit a kölcsönökből biztosították; a költségvetésben olyan tervek szerepeltek, amelyek megvalósulása irracionális volt; észszerűtlen volt az adórendszer, amely a szürke- és feketegazdaságnak kedvezett, a gazdasági és humán tőke erőteljesen áramlott külföldre. Az exogén stratégiai modellre épülő fejlődés hatására épült ki az oligarchikus gazdaság, miközben az ország teljes mértékben a világgazdaságtól függött. Ukrajna piacgazdaságra áttérő fejlődésében a fejlődési modellek közül az endogén stratégia vált volna igazán sikeressé, melynek lényege a külső kockázati tényezők minimalizálása és a belső piac észszerű keretek közötti átalakítása és privatizációja.

16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007)

A gazdasági válság után viszonylagos stabilitás kezdett kirajzolódni, és fénykora a 2000-es évek elejére alakult ki, ám ekkor indult el a politikai instabilitás időszaka, amely lényegében napjainkban is érzékelhető. A 2004-es „narancsos forradalom”¹³ a politikai és kisebbségeket érintő változások mellett gazdasági átalakulást is hozott, és valamennyire sikerült a gazdaságot az 1998-as mélypont után 2000 és 2006 között stabilizálni. Annak ellenére sikerült ezt megvalósítani, hogy igazából koherens gazdaságstabilizálásra vonatkozó stratégiát nem dolgoztak ki, és valójában a kül-

¹¹ Holovaha, J. – Panyina, N.: Az ukrán társadalom i. m. 64.

¹² Valerij Hecej: Gazdaságpolitikai modellek és kihívások. Ukrajna jövője az Európai Unió és az Egyesült Gazdasági Térség között. In: Ukrajna színevátózája 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök. Szerk. Fedinec Csilla – Szereda Viktória. Pozsony 2009. 142–143.

¹³ Holovaha, J. – Panyina, N.: Az ukrán társadalom i. m. 50–72.

földi beruházások, befektetők megjelenése, valamint a belső piac erősödése segítette a stabilizációs folyamatot. 2006-ra olyan erős makrogazdasági elmozdulásokat tapasztalhattunk¹⁴, hogy úgy tűnt, a piaci rendszer kiépülésével az országban a gazdasági átalakulás – külső erők hatására – bizonyos fokú stabilitást ért el. A forradalom után a politikai erők olyan, a népszerűségüket erősítő intézkedéseket és reformokat vezettek be¹⁵, melyeket látható módon az ország aktuális gazdasági kapacitásával hosszú távon képtelen volt fenntartani. Többek között ilyen intézkedés volt a szociális ellátó rendszer megreformálása, amelyből az elemzésünk szempontjából legfontosabb a gyermekvállalást szorgalmazó, a megszületett gyermek után az aktuális bérekhez képest irracionális összegű támogatás volt¹⁶. A vártak megfelelően a születések száma bizonyos mértékben nőtt, ám az országban általánosan jellemző bizonytalanság miatt a gyermekes fiatalokat a külföldi jobb megélhetés, a jólét vonzotta/vonzza, és a megszületett gyermekek biztosabb jövője érdekében az új lehetőségek közepette sokan külföldre költöztek/költöznek. Napjainkra Ukrajna demográfiai krízisének igazi veszélye nem a természetes szaporulat csökkenése, hanem a tömeges kivándorlás¹⁷. A narancsos forradalom előtti és utáni időszakban jelentős áremelkedéseket érzekelték a mindennapokban az emberek.¹⁸ A legnagyobb változás a gázár emelkedése volt, ez az aktuális ukrán kormányfő, Julija Timosenko Oroszországgal folytatott energetikai tárgyalásainak volt a következménye. Ukrajnában a régiók közötti különbségek a mai napig hatalmasak,¹⁹ a korábbi időkhez képest a legnagyobbat 2004-ben mérték,²⁰ és ezt követően csak folyamatosan emelkedett (többek között lásd 6. ábra).

16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009)

A válságot megelőző időszakban Ukrajna a korábbi évekhez viszonyítva állampolgárainak stabil megélhetési lehetőséget biztosított, s egyre

¹⁴ Kucenko, O.: Ukrajnai gazdasági átalakulások i. m. 167.

¹⁵ Uo. 162–167.

¹⁶ A gyermekvállalás támogatáspolitikájának pénzbeli juttatásának változását lásd Hires-László 2016: 129–131

¹⁷ Karácsonyi Dávid: Felosztás vagy felemelkedés? Ukrajna, Európa „nagy tortája”. Tér és Társadalom. (2018) 4. 61–66.

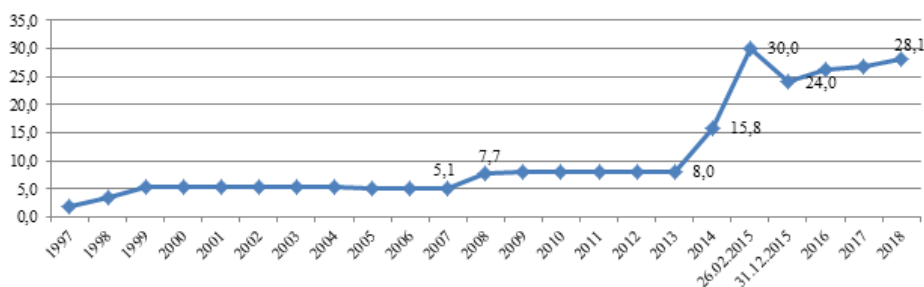
¹⁸ Erről bővebben lásd Orosz Ildikó: A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). Ungvár 2007. 296–299.

¹⁹ Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László: East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? Hungarian Geographical Bulletin 2. (2014) 99–134.

²⁰ Kucenko, O.: Ukrajnai gazdasági átalakulások i. m.

több külföldi befektető érkezett az országba. A nagy világválságot megelőző időszakban a bankok kedvező kamatokkal hiteleket kínáltak a lakosoknak, melyeket személyautók és ingatlanok vásárlásánál igénybe is vettek. A hitelek és az egész ország gazdasága „dollárfüggő” volt, vagyis minden fontosabb nemzeti valutaérték valójában az aktuális devizaváltási rátához igazodott.²¹ 2008-ban, ahogy a világbankok, úgy az ukrán banki rendszer is összeomlott, ezt követően a hitelt igénylők kölcsönei hirtelen a dollárárfolyam ingadozásának megfelelően kiszámíthatatlanná és megfizethetlenné váltak (3. ábra).

3. ábra Az amerikai dollár és a hrvinya hivatalos valutaárfolyama 1997–2016 között

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: az amerikai dollár váltási rátája összesítve a következő forrásokból: <https://freecurrencyrates.com/hu/exchange-rate-history/USD-UAH/2015/mbu>, letöltés 2019. dec. 10.

Az export-import a valutaárfolyamok ingadozásának káoszában leállt, a gazdaság a csőd szélére került, éppen azért, mert az egész ország gazdasága továbbra is nyitott volt, vagyis az exogén stratégiai modellre épült.²² Ezzel együtt a politikai irányításban is olyan káosz alakult ki, hogy a nemzetközi segítő szervezetek képviselői a mentőcsomagok tárgyalásának napján nem tudtak kivel egyeztetni.²³ A világgazdasági problémát Ukrajnában tovább fokozta, hogy a politikai erők az egyéni politikai és gazdasági hasznuk maximalizálásával voltak elfoglalva, miközben a mentőcsomagok racionális kidolgozása és megszavazása minden téren megbukott. A bizonytalanság után megindult a tőkekiáramlás az országból, és

²¹ Ludvig Zsuzsa: Ukrajna csődközelben – a gazdasági és politikai válság együttes hozadéka. In: Válság Oroszországban és Ukrajnában: eltérő válságkezelési lehetőségek. Szerk. Weiner Csaba. Budapest 2009.

²² Hecej, V.: Gazdaságpolitikai modellek és kihívások i. m.

²³ Ludvig Zs.: Ukrajna csődközelben – a gazdasági i. m.

ezt fokozta az ukrán gazdaság legdominánsabb termékeit (vas- és acéltermékek) ért árcsökkenés. A legnehezebb időszak 2008 novembere és 2009 februárja között volt, a bérhátralékok mind a magán-, mind az állami szektorban növekedtek, a kivonuló befektetők felszámolták a cégek helyi kirendeltségét, elindult a tömeges elbocsátás, és egyre magasabb lett a munkanélküliség. A másik gondot az állampolgárok számára az okozta, hogy a lakosságnak és a vállalkozóknak felszámolt gázárak ekkor 30%-kal tovább növekedtek az előző időszakhoz képest.²⁴

16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)

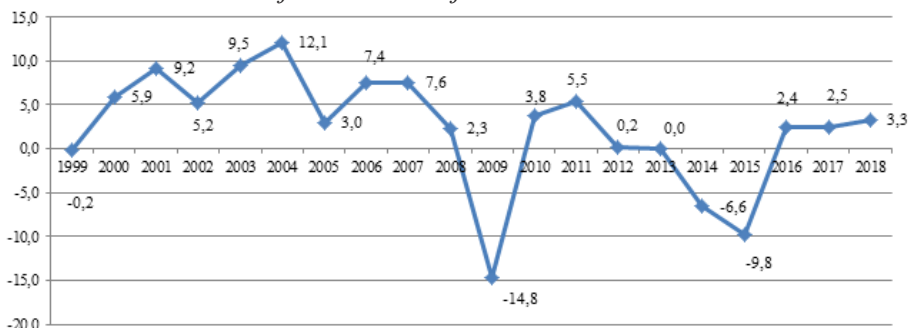
Fellendülés és stabilizáció volt jellemző a gazdasági válságot követő időszakban, de mindezt igazából további kölcsönök felvételével tudta az ország megvalósítani (5. ábra). Ettől az időszaktól kezdve éleződött ki az a politikai helyzet, amely mindinkább az ország legfontosabb kérdésévé nőtte ki magát: Ukrajnának és az aktuális politikai vezető(k)nek dönteniük kellett, hogy a két alternatív nagyhatalom közül (Európai Unió vagy Oroszország) melyiket választja, melyik politikai és gazdasági ágensévé kíván válni. Minden politikai és gazdasági fejlemény az országban ettől a kérdéstől függött. A dilemmának a „méltóság forradalma”-ként emlegetett események sorozata vetett véget. Vagyis a 2013 őszen kezdődő zavargások és hatalomváltással járó körülmények után a legfontosabb esemény a 2014-ben induló, a keleti országrészben kialakult háború lett,²⁵ ahol a termelés az azt megelőző időszakban az ország összjövedelmének kb. 22%-át adta,²⁶ míg a háború kitörését megelőző évben ez a húzóerő a termelésben visszaesett.²⁷ Az ukrán gazdaság ezt követően ismét egy mélypontot élt meg: a GDP-mutatók ismét hatalmasat zuhantak (4. ábra), a krízis a nemzeti valuta árfolyamának ingadozásában, a dollár árfolyamának drasztikus növekedésében (3. ábra) is érezhető volt, és ettől még rosszabbá vált az a létbizonytalanság, amely a háború kitörését követő időszakban uralkodott az egész országban, így a kárpátaljai magyar lakosság körében is.

²⁴ A gazdasági válság körülményeiről bővebben lásd *Ludvig Zs.*: Ukrajna csődközelben – a gazdasági i. m.

²⁵ *Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály*: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek. Budapest 2016.

²⁶ *Karácsonyi D.*: Felosztás vagy felemelkedés? i. m. 68–72.

²⁷ *Karácsonyi Dávid – Erőss Ágnes – Tátrai Patrik – Kovály Katalin – Hrihorij Pidhrusnyj*: Demográfiai folyamatok és erőforrások Ukrajnában a geopolitikai törésvonalak tükrében. 136–157. In: „Kijevi csirke”. (Geo)politika a mai Ukrajnában. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2019.

4. ábra *Ukrajna éves GDP-je %-ban 1999–2018 között*

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: Világbank. <https://data.worldbank.org/country/ukraine>, letöltés 2019. dec. 10.

16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)

Ebben az időszakban indult meg az ország gazdaságának hanyatlása a Kijevből induló, majd a keleti országrészben zajló zavargásoknak, háborús helyzetnek a következményeként. Az ország háborús veszteségeit csak tetőzte a geopolitikai jelentőségű, kereskedelmi gócpontú Krím félsziget elvesztése (2014 márciusa). 2014. június 27-én Ukrajna aláírta az EU-val a társulási és szabadkereskedelmi megállapodás²⁸ legfontosabb kritériumokat tartalmazó passzusait, amelyeket a későbbiekben további tárgyalások alkalmával bővítettek. A végleges megállapodást 2017. július 11-én írták alá, mely szeptember 1-jén²⁹ lépett érvénybe.³⁰ A szabadkereskedelmi szerződés a Mély és Átfogó Szabadkereskedelmi Társulás (Deep and Comprehensive Free Trade Area, DCFTA) nevet kapta, amely egy új státuszt jelent az Európai Unióval való viszonyban. A szerződésnek két lényeges feltétele volt: (1) nem vezet automatikusan tagsági viszonyhoz, (2) nem vezet automatikus katonai segítségnyújtáshoz.³¹ Ukrajnának 2014 végére az orosz Gazpromnál felhalmozott 3,1 milliárd dollárnyi adósságot rendeznie kellett,³² és ezzel az ország gazdasága egyre mélyebbre süllyedt (4. ábra). 2015 márciusában a Nemzetközi Valutaalap (IMF) összesen 17,5 milliárd dolláros hitelt ígért Ukrajnának négy éven keresztül, hogy meg-

²⁸ http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2014-0009_HU.html, letöltés 2019. dec. 10.

²⁹ <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>, letöltés 2019. dec. 10.

³⁰ Bővebben a társulással kapcsolatos tárgyalásokról és azok fontosabb eredményeiről lásd: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eastern-partnership/ukraine/>, letöltés 2019. dec. 10.

³¹ *Gálík Zoltán: Az EU–Ukrajna kapcsolatok és a Társulási Megállapodás értékelése.* In: „Kijevi csirke”. (Geo)politika a mai Ukrajnában. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2019. 79–91.

³² <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20141107/veszesen-apatnak-az-ukran-devizatartalekok-206150>, letöltés 2019. dec. 10.

mentse az ukrán gazdaságot a teljes összeomlástól: márciusban 5, augusztusban 1,7 milliárd dollárt utaltak át.³³ A hitelnek két fontos feltétele volt: egyrészt a lakossági energiaárak európai szintre emelése, másrészt a korrupció visszaszorítása. 2019-re az újabb hitelek igénylésének jelentésekor a szakértők összegezték, mit sikerült a feltételek közül teljesíteni. Az első tételt teljesítették, ám a korrupció még mindig nagyon magas volt.³⁴

2016–2018 között a mindennapokban az ukrainai lakosok újabb pozitív javulást érzekeltek, de az ország gazdasági (3. ábra) és politikai helyzete továbbra sem biztató – a korábban és az utóbbi időben felhalmozott államadósságok, az oligarchadominancia, a magas és felszámolhatatlan korrupció, az orosz/nyugat közötti vívódás harcában a megnyílt szabad munkaerőpiaci cirkuláció hatására a nyugati jólét lassan elszívja az ország humán erőforrását. Az igen jó minőségű termőföldek miatt a nemzetközi piacon Ukrajna egyre fontosabbá vált, és egyre több olyan ügyletre derült fény, amelyben a külföldi befektetők pénzéből helyi oligarchák művelik/műveltetik a földet. A földtulajdonlást egyelőre még a fölvásárlási moratórium védi, hogy az ukrainai földeket ne a nagy világhatalmak használják.³⁵

Ukrajna függetlensége óta évről évre halmozza az államadósságot, az 5. ábrán mutatjuk be, hogy 2006 óta az ország hivatalos államadóssága milyen formában alakult, és mellette az ország termelékenységét mutató GDP miként változott. Százalékosan azt láthatjuk, hogy a két érték miként viszonyul egymáshoz, vagyis a megtermelt országos nyereségnek hány százaléka a kölcsön. A legnagyobb, 100% fölötti értékeket 2015–2017 között láthatjuk, amikor Ukrajnának a háború kitörését követő időszakban az IMF különböző feltételeket szabva folyósította a hitelek újabb csomagját, hogy az ország gazdasági összeomlását megelőzze.

Az országra vonatkozó gazdasági adatokban mutatkozó tendenciák mellett megvizsgáltuk az egyéni szinten zajló gazdasági mutatókat is: az átlagfizetéseket és a létminimumot. Ukrajnában 2000 óta közlik az országban elfogadott létminimumot: az emberi szervezet normális működésének fenntartásához és az egészség megőrzéséhez nélkülözhetetlen élelmiszerek beszerzéséhez, a minimálisan szükséges nem élelmiszeripari termékek és az alapvető szociális és kulturális igények fedezéséhez szükséges ösz-

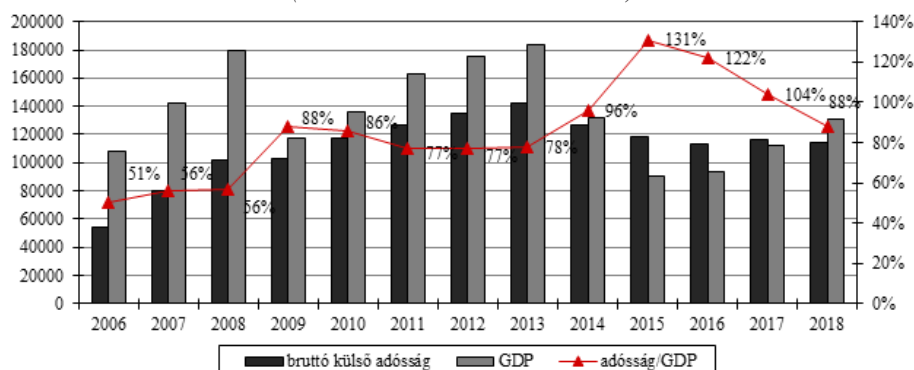
³³ https://index.hu/gazdasag/2016/09/15/ukrajna_megkapta_az_ujabb_adag_imf-hitelt/, letöltés

³⁴ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20190927/ujabb-imf-hitel-szeretne-ukrajna-megkapta-a-felteteleket-402275>, letöltés 2019. dec. 10.

³⁵ *Karácsonyi D.* et al.: Demográfiai folyamatok és erőforrások i. m.; *Szanyi F. Eleonóra – Faludi Julianna – Illyés Gergely*: Elvagyódás, elvándorlás – migrációs folyamatok Kárpátalján. Kisebbségi Szemle. (2017) 2. 85–108.

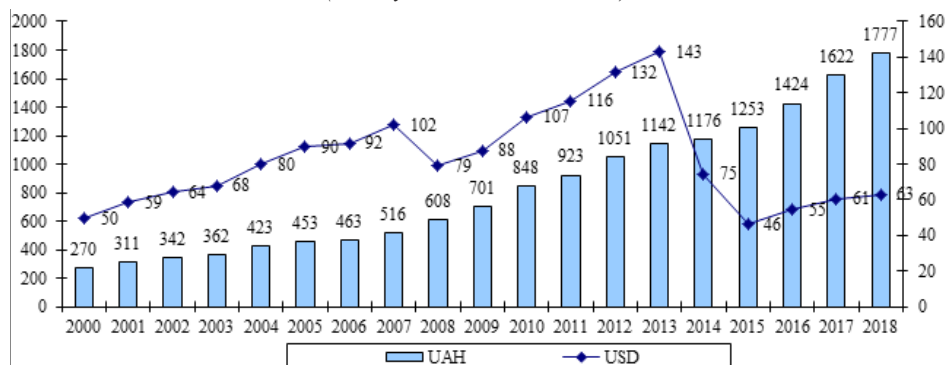
szeget. A 2000-ben összeállított legszükségesebb fogyasztási cikkek listáját 19 éven át nem tartották lényegesnek módosítani. Külön kategóriában közlik a 6 éven aluli és a 6–18 évesek, a munkaképes és nem munkaképes személyek létminimumát. Ezekből számított középértékeket, illetve az év elején, közepén és végén közölt értékek átlagait az 5. ábrán foglaltuk össze, illetve az aktuális valutaváltási ráta alapján amerikai dollárra átszámítva. Láthatjuk, hogy a létminimum ukrainai viszonylatban, a nemzeti valuta értékében vizsgálva folyamatos növekedést eredményezett. Mivel Ukrajna gazdasága „dollárfüggő”, így valójában a kézhez kapott összegek valódi értéke 2015-től 2013-hoz képest egyötödére csökkent.

5. ábra *Ukrajna nemzeti összterméke (GDP) és a külső államadósság (milliárd amerikai dollárban)*

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/foreigndebt/>, letöltés 2019. dec. 10.

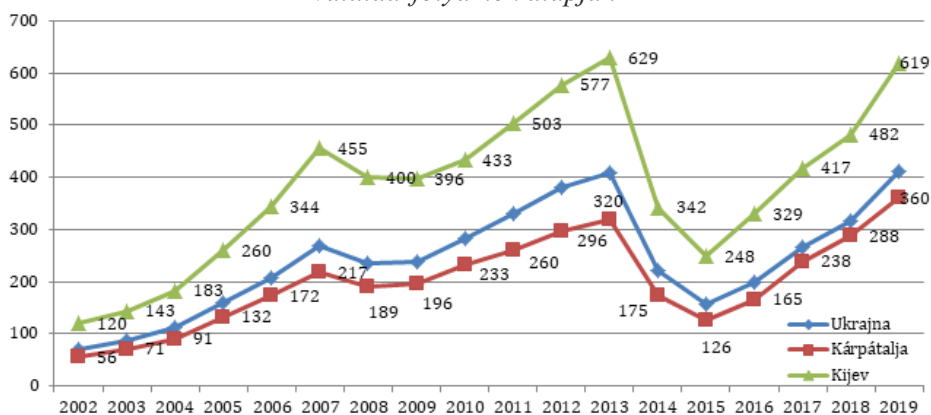
6. ábra *Létminimum-változás Ukrajnában 2000–2018 között (hrivnya, amerikai dollár)*

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-14>, letöltés 2019. dec. 10.

Ukrajna nemcsak az államadósságot halmozza, de még a szürke- és feketegazdaság is virágzik, így az átlagfizetésekre vonatkozó adatok viszonylagosak. A havi átlagbérek számítása 2005 után változott, ugyanis ezt követően már a jövedelmek kalkulációjában megjelenik a hivatalos bérek mellett szerzett egyéb jövedelmek kategóriája is, legalábbis azok, amelyek az adóhivatal számára „láthatóvá” váltak.³⁶ A gazdasági válságokat jól tükrözi az átlagjövedelmek hullámválása – a 2008-ban tapasztalható visszaesést háromszorosan is felülmúlta a 2014-es gazdasági krízis idején érzékelhető hullámvölgy (7. ábra).

7. ábra Havi átlagjövedelmek 2002–2019 között Ukrajnában, Kárpátalján és Kijevben amerikai dollárra átszámítva az éppen aktuális valutaárfolyamok alapján

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: az Ukrán Statisztikai Hivatal adatai alapján.

A régiók közötti különbségek az elmúlt három évtizedben azt mutatják, hogy Kárpátalja a havi átlagjövedelmek tekintetében az országos átlag alatt helyezkedik el, és a kijevi bérek a kárpátaljai bérek másfélszeresére vagy – mint ahogy 2013-ban is láthattuk – duplájára is emelkednek. Az ország függetlensége óta Kárpátalján a valóságban érzékelhető jólétet nem a hivatalosan is követhető jövedelmek adják/adták, hanem a cserekereskedelemből, a háztáji gazdálkodásokból, az egyéb alternatív jövedelemforrásokból, illetve a külföldi munkákból szerzett és hazaküldött jövedelmekből sikerült megélni és túlélni. Éppen ezért a következőkben megpróbáljuk

³⁶ http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/reg_zp_m/reg_zpm_u/arh_zpm_u.htm, letöltés 2019. dec. 10.

bemutatni, hogy a különböző szociológiai kutatások eredményeiből a változó korszakokban mit is láthatunk.

16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában

Egy kisebbségi népcsoport magabiztosságát erősítheti vagy ellenkezőleg, gyengítheti egy-egy politikai lépés, éppen ezért a kárpátaljai magyarságot érintő törvényeket és rendeleteket mutatjuk be. Elemzésünkben igyekszünk nemcsak az Ukrajnában bevezetett törvénykezéseket kronológiailag sorra venni, hanem azokat is, amelyek a szomszédos Magyarországról, az anyaországtól indultak.³⁷

16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000

1991. november 1-jén fogadták el Ukrajna nemzetiségi jogainak deklarációját, amely széles lehetőséget biztosít az országban élő kisebbség anyanyelvének és a nemzeti szimbólumainak használatára egyaránt.³⁸ 1991. december 6-án írták alá *A Magyar Köztársaság és Ukrajna közötti jószomszédság és együttműködés alapjairól* szóló szerződést,³⁹ amely mai napig érvényes, ám az utóbbi időben számos olyan politikai lépést tapasztalt a Kárpátalján élő magyarság, amikor az aktuális politikai erők ezeket a kötelezettségeket figyelmen kívül hagyták. A két szomszédos ország egymás iránti tiszteletét is garantálta a szerződés. Az önállósult egykori szovjet tagállam a saját alkotmányát csak 1996-ban tudta meglehetősen kaotikus körülmények között véglegesíteni, 1996. június 27-én pedig a parlament elfogadta.⁴⁰ 1991 és '96 között az 1978-ban elfogadott alkotmány volt hatályban.⁴¹ Ukrajnában a kisebbségek parlamenti képviseletét közvetlenül egyetlen törvénykezés sem írja elő.⁴²

16.2.2. Státusztörvény / narancsos forradalom – 2000–2007

A 2000-es évekig elsősorban a fent említett törvények és szerződések voltak a legfontosabbak, amelyek valamilyen szinten tiszteletben tartották

³⁷ A terjedelmi korlátokra való tekintettel csak vázlatosan közöljük a fontosabbnak vélt törvényeket, rendeleteket, egyezményeket.

³⁸ *Fedinec Cs. et al.: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás i. m. 63.*

³⁹ <http://www.regione.taa.it/biblioteca/normativa/bilaterali/Ungheria%20Ucraina2.pdf>, letöltés 2019. dec. 10.

⁴⁰ *Fedinec Cs. et al.: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás i. m. 64–67.*

⁴¹ *Tóth Mihály: Kisebbségvédelmi jogalkotás és jogérvényesítés Ukrajnában. Egy új nemzetállam kisebbségpolitikájának tapasztalatai. Magyar Kisebbség (2009) 1–2. 197–208.*

⁴² *Fedinec Cs. et al.: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás i. m. 88. A parlamenti választások magyar képviselőjelöltjeinek eredményeiről és azok munkáiról lásd bővebben Darcsi Karolina írásait jelen kötetben, valamint Darcsi 2010, 2015.*

a kisebbségek jogait, ám 2001-től újabb hullám indult el a politikai döntéshozatalban, és megkezdődött különböző intenzitással az ukránosítás folyamata, amely napjainkban is érezhető. Az ukrán nyelv hivatalossá tétele körüli politikai harcok a kárpátaljai magyarság életében, hisz nem mindegy, hogy egy boltban vagy egy hivatalban milyen nyelven szólalhat meg valaki⁴³, ahogyan az sem, hogy a következő generációnak jogában áll-e az anyanyelvén tanulnia. Az oktatás nyelvére vonatkozó törvények kiértékeléséhez lásd Orosz Ildikó összefoglaló írásait.⁴⁴ Ami a mindennapi nyelvhasználatot illeti, egy 2002-ben végzett szociolingvisztikai felmérés eredményéből azt láthatjuk, hogy a magyar többségű Beregszászban a magyar nyelvet a hivatalos és magánszektorban egyaránt csak szóban lehetett használni⁴⁵. Cserniczkó István⁴⁶ szerint Ukrajnában 1989-től 2004-ig sajátos egyensúlyozó nyelvpolitikát valósítottak meg hintapolitikával, és igazából nem erőltették az ukránosítást. A vízváltás ebben a folyamatban a narancsos forradalom volt. A politikai átalakulás az országban egészen 2004-ig „csendesén zajlott”, ugyanis a 2004-es narancsos forradalom volt az első olyan megmozdulás az országban, amikor az ukrán állampolgárok tömegesen és hosszú időn keresztül politikai követelésekkel tüntettek. A tüntetésnek számos oka volt, melyeket most nem célunk részletezni, de azt azért érdemes kiemelni, hogy a demokratikus berendezkedés első olyan mozzanata volt ez a megmozdulás, amikor az aktuális hatalommal szemben szervezett, illetve spontán tömegek vonultak az utcákra. Azt is érdemes megjegyezni, hogy magát a tüntetést demokratikusnak minősítették az azt szervező erők, ám végül kulturális-etnikai forradalom vált belőle. A rendszerváltás utáni időszakban a reménykedő állampolgárok nem kívántak élni a szólásszabadság és gyülekezés jogával, annak ellenére, hogy a korábban kialakult nehéz életkörülmények közepette még nyilvánvalóbb oka lett volna az ilyen akcióknak. Az újonnan kibontakozó piacgazdaságra építő kapitalista rendszerrel járó demokráciával szemben kialakult optimizmus és a kommuniz-

⁴³ *Cserniczkó István: Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest 2013.; Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Ferenc Viktória: Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak. Budapest 2014.*

⁴⁴ Jelen kötetben, valamint *Orosz I.: A függetlenségtől a narancsos forradalomig* i. m. 294–298.

⁴⁵ *Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Szerk. Nádor Orsolya – Szarka László. Budapest 2003. 110–122.*

⁴⁶ *Cserniczkó István: Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában. Ungvár 2016. 16.*

mus idejéből hátramaradt *kiváráó-alkalmazkodó* magatartás⁴⁷ mindvégig jelen volt az ukrán állampolgároknál. Közvélemény-kutatásokból tudjuk, hogy az emberek Ukrajnában 2005-től egyre inkább elégedetlenek voltak, és a rendszerváltás után kialakult optimizmus és reménykedés szertefoszlott⁴⁸. A változást a politikai élettel szemben kialakult sorozatos csalódások idézték elő, az oligarcharéteg egyre erősebbé vált az ország minden területén, és a sok ígért változásból csak az egyéni érdekeket szolgáló tervek valósultak meg. Szociológiai felmérések mérték az ukrán állampolgárok politikai véleményét, és többek között azt mutatták ki, hogy országos szinten a politikai aktivitás 1994–2007 között szinte semmit sem változott, és hogy a megkérdezetteknek 2001-ben 35%-a, 2003-ban 49%-a, 2006-ban 66%-a szerint működött az országban a szólásszabadság.⁴⁹

2001-es státusztörvény⁵⁰ néven ismert az anyaországban elfogadott, a határon túli magyarokra vonatkozó törvény, amely 2001. július 7-ei elfogadását követően számos, elsősorban kulturális fogyasztásra és utazási kedvezményekre vonatkozó lehetőséget biztosított a külön erre a célra létrehozott (magyarigazolvány) okmánnyal. A törvény bizonyos pontjait módosították vagy bővítették, elsősorban azt követően, hogy létrehozták a kettős állampolgárság intézményét.

2003. november 1-jén lépett érvénybe Magyarország és Ukrajna között a vízumkényszer. 2006. január 1-jén vezették be a nemzeti vízumot, melynek értelmében a különleges úti okmány 5 évi időtartamra is lehetővé teszi, hogy a határon túli magyar Magyarország területén jogszerűen, megszakítás nélkül tartózkodhasson. A vízum csak magyarországi tartózkodásra jogosított fel, nem lehetett vele továbbutazni az Európai Unió többi országába (később ezt a kitéletet módosították).⁵¹ 2007. december 21-től Magyarország a schengeni térség teljes jogú tagjává vált, és jelentős mértékben módosultak a vízumlehetőségek. Addig a szerb és az ukrán állampolgárok díjmentes vízummal utazhattak Magyarországra. Ez a díjmentesség Magyarország schengeni tagságával megszűnt, és ettől kezdve a vízum mindkét ország polgárai számára 35 euróba került. 2007. szeptember 18-án írták alá a kishatárforgalomról szóló megállapodást, amely ukrán földön mintegy 400–450 ezer ember, köztük a kárpátaljai magyarok csaknem 90%-a számára teszi lehetővé, hogy különösebb adminisztratív akadályok nélkül

⁴⁷ Szabó Ildikó: A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról. Budapest 2000. 55.

⁴⁸ Holovaha, J. – Panyina, N.: Az ukrán társadalom politikai i. m. 66–72.

⁴⁹ Holovaha, J. – Panyina, N.: Az ukrán társadalom politikai i. m. 85.

⁵⁰ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0100062.TV>, letöltés 2019. dec. 10.

⁵¹ Ennek benyújtásához olyan okmányok voltak szükségesek, melyek beszerzése és bemutatása csak nagyon kivételes esetekben felelt meg az elvárásoknak (pl. a közeli családi kapcsolatot igazoló okmány).

lépjenek magyar területre, a határszakasz két oldalán egy 35–50 kilométeres sávban úgynevezett kihatárforgalmi igazolvánnyal.⁵² A magyar külügyminisztérium 2008 nyarán vezette be a felelősségvállalási nyilatkozat intézményét, amely jelentősen megkönnyítette a kárpátaljai magyarok kapcsolattartását az anyaországgal.⁵³ Ezt a díjat a magyar állam finanszírozta, támogatva a kulturális és rokonsági kapcsolatokat ápolók mozgását.

16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009

A narancsos forradalomban részt vevő politikai erők által hangoztatott ukránosítás 2008-ban érte utol az Ukrajnában élő kisebbségeket és a kárpátaljai magyarságot is. Erről az időszakról számos elemzést olvashatunk⁵⁴. 2003. október 2-án fogadták el az ukrán nyelv fejlődésének és funkcionálásának állami programját a 2004–2010 közötti időszakra, ezt követően számos rendeletet és törvényt hoztak az ukrán nyelv használatának szorgalmazására. A legfontosabbak ezek közül, hogy 2007. december 25-én lépett hatályba az a törvény, amely kötelezővé tette az egységes emelt szintű érettségit, és ennek kötelező eleme az ukrán nyelv és irodalom. Valamint 2008. május 20-án és 26-án olyan rendeleteket fogadtak el, amelyek a kisebbségi iskolákban zajló ukránnyelv-tanulás növelését irányozta elő – a tannyelvet fokozatosan átirányítják a kisebbségi nyelvről az ukrán nyelvre. A gyakorlatban és a mindennapokban ez azt jelentette, hogy a váratlanul bevezetett kötelező érettségi a magyarság körében a magyar iskolák, sőt a magyar nyelv presztízsét is csökkentette.⁵⁵ Egy 2016-ban

⁵² Ennek a speciális igazolványnak a kiállítása 20 euróba került, lényegében egy vízumformának megfelelő pecséttel járt, mely az útlevelemben volt elhelyezve. Ezzel az okmánnyal úgynevezett „határátlépést igazoló pecsét” nélkül is átkelhetnek a határon azok az ukrán állampolgárok, akik a meghatározott térségben élnek, egy meghatározott területen túl nem léphetnek Magyarország területére (ez a Nyíregyháza vonzáskörzetébe tartozó területet jelenti).

⁵³ Ennek értelmében két érdekérvényesítő párt/szervezet vállalta a felelősséget a schengeni övezetbe utazók bármilyen jellegű tevékenységéért (beleértve az esetlegesen bünygyi cselekményekkel kapcsolatos felelősséget is). Illetve a vízumdíj visszaigénylésének lehetősége is rendelkezésre állt a magyar nemzetiségük részére – vagy az egyik, vagy a másik magyar érdekérvényesítő szervezet-hez nyújthatták be. Később már csak a KMKSZ volt felhatalmazva erre a szerepre.

⁵⁴ Cserniczkó 2011: 193–203, 2013: 258–267, 2016: 20–25

⁵⁵ *Cserniczkó I.*: Államok, nyelvek, államnyelvek i. m.; *Ferenc Viktória – Séra Magdolna*: Iskolaválasztás Kárpátalján. Kisebbségkutatás (2012) 3. 473–513.; *Séra Magdolna*: Érvék és ellenérvék az iskolai tannyelv-választásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján) In: *Határhelyzetek III. Ön-meghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Szerk. Kötél Emőke – Fábri Zoltán. Budapest 2010. 161–185.; *Ferenc Viktória*: Nyelvet tanulni, továbbtanulni, „létesülni” – többségi iskolaválasztási stratégiák Beregszászban. Kisebbségkutatás (2013) 4.; *Hires-László Kornélia*: Új stratégiák? Módosulnak a tannyelv-választási szokások Kárpátalján? In: *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.* Szerk. Hires-László Kornélia. Ungvár 2016. 119–136.

végzett fókuszcsoporthoz beszélgetés alkalmával kárpátaljai magyarok ezt az időszakot „ukrán láz”-ként emlegették.⁵⁶

2003-ban Ukrajna ismét ratifikálta a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját, amely 2006. január 1-től lépett hatályba, ám ebben a változatban Ukrajna sokkal kevesebbet vállal, a korábbi, 1999-ben elfogadotthoz képest. A keretegyezményt számos helyen értékelik,⁵⁷ miszerint Ukrajna a gyakorlatban és magában a törvénykezés szövegében különböző formában sérti a kisebbségek jogait. Az Ukrán Igazságügyi Minisztérium 2006-ban megállapította, hogy a pontatlan ukrán nyelvű fordítás okozott gondot az egyezmény kivitelezésénél, de újabb fordítás nem készült.

16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012

A Magyar Országgyűlés 2010. május 26-án fogadta el (augusztus 20-án lépett érvénybe) a magyar állampolgárságról szóló törvény módosítását, bevezetve az egyszerűsített honosítási eljárást, melynek lényege, hogy a határon túli magyaroknak a magyar állampolgárság megszerzéséhez nem kell Magyarországon letelepedniük, nem kell állampolgársági vizsgát tenniük, elegendő a magyar nyelv ismerete, a magyar felmenők bizonyítása, nem kell sem magyarországi lakóhelyet, sem megélhetést igazolniuk. A magyar állampolgárságot január 3-tól lehetett kérelmezni a külképviseleteken és az erre kijelölt magyarországi hatóságoknál. A kettős állampolgárság számos lehetőséget kínál: többek között szabad út nyílik az Európai Unió felé, munkavállalási engedély nélkül vállalhatnak munkát bármely tagállamban. A kárpátaljai magyarság számára a legnagyobb „veszély” ebben a kérdésben, hogy az elvándorlás bárki számára elérhetővé vált, és a magyarság fogy.

2012. július 3-án fogadták el Ukrajna törvényét *Az állami nyelvpolitika alapjairól*. Az új nyelvtörvényt az ukránosítást célul kitűző politikai elit ellenezte, és az elfogadását megelőzően, illetve azt követően is mindent bevetettek, hogy alkotmányellenesnek tüntessék fel.⁵⁸ A nyelvtörvény adta lehetőségeket, a magyar nyelv hivatalos nyelvként történő alkalmazását a kárpátaljai magyarság számos szintéren kamatoztathatta volna,⁵⁹ csakhogy a nyelvtörvény amilyen kedvező volt, olyan gyorsan szertefosz-

⁵⁶ Hires-László Kornélia: Hétköznapi etnicitás. Beregszászi magyarok az etnikai kategóriák szerepéről Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola. Budapest 2021.

⁵⁷ Tóth M.: Kisebbségvédelmi jogalkotás és jogérvényesítés i. m. 197–208.; *Csernicskó I.*: Államok, nyelvek, államnyelvek i. m. 266–298.

⁵⁸ *Csernicskó I.*: Nyelvpolitika a háborús i. m. 62.

⁵⁹ *Beregszászi A.* et al.: Nyelvi jogaink és lehetőségeink i. m.

lott. A kisebbségbarát nyelvtörvény többek között az orosz nyelvhasználatnak is kedvezett, és ahogy láthattuk, a politikai hatalomban a gazdasági elkötelezettség is ebbe az irányba tartott. Az oroszbarát közeledés végül forradalomba, azt követően hidegháborúba torkollott.⁶⁰

16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019

Visszatekintve az elmúlt évtizedek eseményeire, megállapíthatjuk, hogy a társadalom számára az elmúlt néhány év a legnehezebb időszaknak bizonyult. A háború körüli újabb törvények elfogadásának majd megszüntetésének, illetve a háború körüli politikai eseményeknek a kronológiai áttekintésével jelen írásban nem foglalkozunk, azt már máshol részletesen megírták.⁶¹ Annyi bizonyos, a politikai és gazdasági létbizonytalanság sokkal magasabb fokú, mint korábban bármikor, viszont a kettős állampolgárságon keresztül a menekülési „lehetőség” a kárpátaljai magyarság számára már adott, nem úgy, mint a 98-as gazdasági válság idején.

A 2017-ben elfogadott új oktatási törvény.⁶² majd a 2019-ben elfogadott új nyelvtörvény olyan fokú kisebbségellenességet és ukránosítást irányoz elő, mint azt megelőzően egyetlen törvénykezés sem. Ha előzőleg ukrán lázként minősítették a lakosok a 2008-as évek környékén kialakult helyzetet, akkor az éppen aktuálisan zajló események értelmezésénél joggal lehetne második ukrán lázként emlegetni ezt a korszakot. Talán csak azért nem nevezik/nevezzük így, mert még nem telt el annyi idő, hogy valójában érzékelnünk tudjuk a törvények megvalósulásának hatásait, vagy mert a magyar nyelv presztízsnövekedése és az anyaországból érkező politikai támogatás még mindig ellensúlyozza az ukránosító erőket. Erre a kérdésre csak a jövőben tudunk választ adni.

16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében

A migrációs folyamatokban – a külföldre költözés és külföldi munkák kapcsán – különböző hullámokat láthatunk, ám ezeket már nehéz volna bármilyen vízválasztóhoz kötni, viszont szorosan kapcsolódnak a már

⁶⁰ Lásd bővebben *Fedinec Cs. et al.: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás i. m.; Csernicskó I.: Nyelvpolitika a háborús i. m.*

⁶¹ *Fedinec Cs. et al.: A független Ukrajna i. m.; Csernicskó I.: Nyelvpolitika a háborús i. m.; „Kijevi csirke”. (Geo)politika a mai Ukrajnában. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2009.*

⁶² *Fedinec Csilla – Csernicskó István: A 2017-es ukrajnai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. Regio. (2017) 3. 278–300.*

fontos bemutatott változásokhoz. Az első nagyobb hullám a rendszerváltás idején indult meg, és a végleges migráció volt ebben az időben jellemző. Ebben a folyamatban főként a tehetősebb réteg vett részt, ugyanis az új, elsősorban magyarországi élet kiépítéséhez, megalapozásához mozgósítható tőkére volt szükség. A 2000-es évek környékén egy újabb hullám indult meg, amikor a már említett kiköltözés mellett megjelentek az egyre intenzívebb magyarországi munkavállalások.⁶³ Ez a lehetőség valójában mindenki számára nyitott volt, viszont szintén igényel egy bizonyos fokú alaptőkét – elsősorban ügyintézással járó költségek jelentkeztek, illetve jó kapcsolati hálóval, szakmai ismerettel kellett rendelkeznie a benne résztvevőknek. Legvégül a már fent is bemutatott jellemzőket láthatjuk, amikor a migrációs folyamatokat a kettős állampolgárság és az új ukrain helyzet teljesen átrajzolta. Az alaptőke bizonyos helyzetekben még mindig feltétel, de már bárki csatlakozhat ezekhez a mobilitási folyamatokhoz. A külföldi életet választók körében uralkodó tendenciákat már szinte lehetetlen megragadni és bemutatni, csupán azt láthatjuk, hogy bárki számára nyitott a lehetőség, de eltérő formában élnek vele. Magyarország még mindig az első helyen van a magyarok, illetve egyes esetekben a kárpátaljai ukránok, oroszok és ruszinok életében is, emellett számos más gazdaságilag fejlettebb országok is szóba kerültek. Az utóbbi időben végzett kérdőíves kutatások (GeneZYS2014,⁶⁴ MIK2016,⁶⁵ Tandem2016⁶⁶) eredményeiből az derült ki, hogy az idegennyelv-tanulás és a karrier nagyon alacsony értéket kapott a motiváció okai közül. Vagyis a külföldi munkavállalásnál elsősorban az anyagi érdek jelenik meg, és a kárpátaljai magyarság alacsony idegennyelv-ismerete is arra enged következtetni, hogy az egyre inkább jellemző külföldi munkavállalása magyarnyelv-ismereten keresztül valósul meg. Az országban uralkodó nehéz gazdasági, illetve bizonytalan politikai állapotok nemcsak a magyarokat készítetik elvándorlásra, országos szinten is kimagasló migrációs tendenciákat láthatunk. A legnagyobb motiváló tényező a jobb megélhetés. Az Ukrajnában jellemző bé-

⁶³ Ezekről a folyamatokról lásd bővebben *Caglar Ayse – Sillo Tibor – Józwiak Ignacy – Hires-László Kornélia: Circular Migration Patterns Migration between Ukraine and Hungary*. <http://www.eui.eu/Projects/METOIKOS/Documents/CaseStudies/METOIKOSCaseStudyUkraineHungary.pdf>, letöltés 2019. dec. 10.

⁶⁴ 2015-ben végezték a GeneZYS2015 című, Kárpát-medencei térségben élő magyarságra irányuló ifjúságszociológiai kérdőíves kutatást. Kárpátalján 500 magyar fiatal (15–29 éves) kérdeztek meg. Bővebben a kutatásról Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYS 2015 kutatás eredményei. Szerk. Papp Z. Attila. Budapest 2017.

⁶⁵ 2016-ban a Magyar Ifjúság Kutatást (MIK2016) a MOZAIK2001-es kutatás jellemzőihez igazítottan végezték el, lásd Székely szerk. 2018.

⁶⁶ Kisebbségi Szemle 2017/2.

rezés a nyugati országok bérezéséhez viszonyítva sokkal alacsonyabb. Ez a viszonyítási lehetőség korábban nem volt jelen a térségben – vagy ha igen, akkor kisebb hangsúllyal –, de napjaikban már ebben a viszonylatban történik az összehasonlítás, vagyis az egyre több mobilitási lehetőséget kínáló élethelyzeteken keresztül. Az Európai Tanács és Parlament 2017 májusában vízumliberalizációs rendeletet⁶⁷ fogadott el, amelynek értelmében az ukrán állampolgárok bármely 180 napos időszakban legfeljebb 90 napra vízummentesen utazhatnak az EU-ba. Ezt követően a szomszédos EU-s országok (Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Csehország) egyre több kedvezményt adnak a külföldi munkavállalás terén azok számára, akik csak ukrán állampolgársággal és az új biometrikus útlevéllel rendelkeznek. A Research & Branding Group független kutatócsoport által 2017 júniusában végzett szociológiai kutatás adatai szerint Ukrajna lakosságának 33%-a szeretné végleg elhagyni az országot.⁶⁸ Nagyon nehéz megmondani, hogy a külföldi munkavállalás és az elvándorlás terén pontosan milyen tendenciákat láthatunk Ukrajnában,⁶⁹ az egyre nagyobb társadalmi, gazdasági problémákkal küzdő országban. A különböző statisztikai elemzések is csak a hivatalos adatokkal rendelkeznek, amelyekből megpróbálnak különböző becsléseket számolni. A becslések számításához legtöbbször tükörstatisztikákat használnak (a befogadó országokban igényelt tartózkodási kérelmek alapján)⁷⁰. Ezeket a becsléseket sokszor alábecsülik azok, akik a háztartásokra vonatkozó kutatások alapján vonnak le következtetéseket. Az utóbbiak szerint a valóságban sokkal több személy érintett a külföldi munkában, mivel a feketén foglalkoztatottak valójában nem jelennek meg a kimutatásokban (Lendel 2016, Szanyi F. – Faludy – Illyés 2017),⁷¹ Az mindenesetre jelzés értékű, hogy európai uniós sta-

⁶⁷ <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/05/11/visa-liberalisation-ukraine/>, letöltés 2019. dec. 10.

⁶⁸ <http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/9184/>, letöltés 2019. dec. 10.

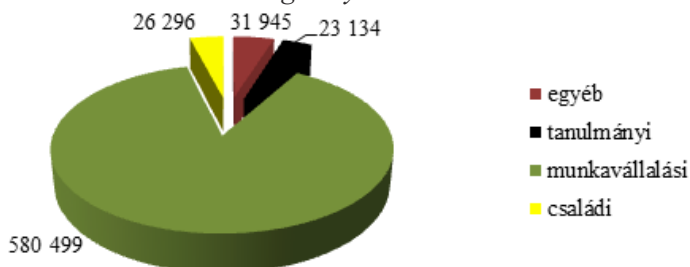
⁶⁹ 2011-ben kvantitatív és kvalitatív módszereket is használtak annak a kutatásnak a lebonyolításához, amelyet a magyarországi bevándorlók körében végeztek. A kutatás összefoglaló kötetében (*Göncz Borbála – Lengyel György – Tóth Lilla: Bevándorlók a magyar társadalom tükrében. Méltság, igazságosság és civil integráció.* Budapest 2012.) értelmezik és elemzik az adatokat, és Kisfalusi Dorottya írásából kiderül több szociodemográfiai adat mellett azt is, hogy a magyarországi bevándorlók migrációs céljaiban és motivációiban az Ukrajnából érkezők körében a családi okok kimagaslóan magasak; valamint azt is megtudhatjuk, hogy a jobb megélhetés érdekében szintén Ukrajnából érkeznek leginkább (Kisfalusi 2012:31). Az ukrainai zavargások Kárpátalján érezhető hatását értékeli Tátrai Patrik, Eröss Ágnes és Kovály Katalin (2016), és a legnagyobb hangsúlyt a migrációs hajlandóság kiértékelésére helyezik elemzésükben.

⁷⁰ Szanyi-F. E. et al.: Elvagyódás, elvándorlás – migrációs folyamatok i. m. 2017.

⁷¹ <https://voxyukraine.org/en/the-great-migration-no-one-in-ukraine-knows-how-many-of-our-compatriots-have-moved-abroad/>, letöltés 2019. dec. 10.

tisztikák alapján⁷² 2017-ben még a Szíriából érkező migrációs kérelmeket (223 000) is meghaladta az ukrán állampolgárok elsősorban munkavállalás céljából igényelt tartózkodási kérelme (8. ábra). Összesen 662 ezer ukrán állampolgár adta be kérelmét, ebből 585 439 fő (88%) Lengyelországban.⁷³ Az Európai Unió országaiba történő munkaerő-migráció miatt Lengyelország egyre fokozottabb munkaerőhiánnyal küzdött, és a sokkal szegényesebb, ám nagyobb népességgel rendelkező Ukrajnából érkező munkaerővel pótolta az emberi erőforrásban mutatkozó hiányokat. Éppen ezért Lengyelország egyszerűsítette az ukránok munkavállalással kapcsolatos ügyintézését.⁷⁴ Magyarországra a kárpátaljai magyarság nagy része már magyar állampolgárként érkezik,⁷⁵ tehát az Európai Unióba érkező ukrán állampolgárok elsősorban ukrán nemzetiségűek. A hivatalos adatok szerint az ukránok elsősorban Lengyelországban találják meg számításait, és a külföldön tartózkodás okai között maximálisan a munkavállalás jelenik meg (8. ábra).

8. ábra Az ukrán állampolgárok az Európai Unióban kérelmezett tartózkodási engedélyének okai 2017-ben

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: az Eurostat adatai alapján.

⁷² <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9333446/3-25102018-AP-EN.pdf/3fa5fa53-e076-4a5f-8bb5-a8075f639167>, letöltés 2019. dec. 10.

⁷³ 18 877 Csehországban, 7 808 Magyarországon, 4 725 Litvániában, 4 268 Szlovákiában, 3 156 Dániában, 1 528 Lettországon, 1 336 Észtországban, 1 115 Bulgáriában. A közvetlen szomszédságban lévő országok (Ukrajna–Lengyelország) a történelem során számos pozitív és negatív viszonyt, eseményt éltek meg. Kulturálisan több területen is egybefonódtak. Az utóbbi évtizedekben Lengyelország gazdaságilag jelentős lépéselőnyre tett szert (Illés 2010).

⁷⁴ Bővebben lásd *Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. Regio 24. (2016) 3. 82–110. 93., illetve a CEDOS felmérés eredményeit Fitisova–Solodko 2016; <https://cedos.org.ua/en/articles/ukraintsi-prosiat-prytulok-u-yes-spravdi-bizhentsi-chy-ekonomichni-mihranty>, letöltés 2019. dec. 10.*

⁷⁵ Papp Z. Attila: Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio (2014) 1. 118–155., Tátrai P. et al.: Migráció és versengő nemzetpolitikák i. m. 82–110.*

A 2017 elején végzett SUMMA kutatás a kárpátaljai magyarság létszámát kívánta meghatározni, és ennek a kutatásnak nagyon fontos része volt, hogy bemutassa, körükben milyen migrációs folyamatokat láthatunk a legutóbbi, 2001-es népszámlálás óta. A kutatás gyorsjelentésében az előzmények bemutatásával és bővebb magyarázatával kezdik a migrációs tendenciák kiértékelését, melynek legfontosabb számadata, hogy 2001-től körülbelül 9–14 ezer kárpátaljai magyar hagyta el Ukrajnát, számításuk szerint a kárpátaljai magyarok létszáma 2017-ben 130 ezer lehetett.⁷⁶

16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után

Mi tartozik az emberek mindennapjába? Erre a kérdésre a legnehezebb válaszolni, ugyanis minden ember másként éli a mindennapjait, és más tevékenységeket preferál. Szociológusok a társadalomban tapasztalható különböző törvényszerűségekkel próbálják leírni mindazt, ami a társadalomban általában jellemző. Vagyis az általános tendenciákra fókuszálnak, olyan konkrét dolgokra, mint: az egyén mit fogyaszt, végez, cselekszik, miből él meg, az mennyire legális az adott normarendszernek megfelelően stb. Egyetlen tanulmányban az egész térségre, régióra jellemző társadalomtörténetet leírni esélytelen, mivel, mint láthattuk, a rendszerváltás utáni időszak sok változást hozott az emberek életében mind a régió, mind a kárpátaljai magyarság tekintetében. Az éppen aktuális időszzakkal azért is nehéz és kihívás foglalkozni, mert a szociológiai kutatások mindig valamilyen céllal, megjelölt problematikával foglalkoztak, és ezek általában megrendelt kutatások voltak.⁷⁷ Az előző részekben vázolt korszakolások alapján haladunk majd elemzésünkben is a szociológiai kutatásokban tapasztalt eredmények legfontosabb megállapításainak, részeredményeinek bemutatásánál is. A nyelv társadalmi rétegződése⁷⁸ (ANyTR) című

⁷⁶ *Tátrai Patrik – Molnár József – Molnár D. István – Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián: A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. Metszetek 7. (2018) 1. 5–29.*

⁷⁷ *Ahogy az ifjúsági kutatások is pl. Csernicskó István – Hires-László Kornélia: Ifjúságkutatások Ukrajnában és Kárpátalján. In: Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei. Szerk. Papp Z. Attila. Budapest 2017. 185.*

⁷⁸ *A kutatásról bővebben lásd még Beregszászi Anikó – Csernicskó István: ...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Ungvár 2004. 174–177.; „Hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”. Szerk. Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Márku Anita.; A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében. Szerk. Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Márku Anita. Ungvár 2008.; *Hires-László Kornélia: „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni”: a nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár 2010.**

kutatáshoz készült interjú egyik kérdése éppen arra kérdezett rá, hogy az adatközlők miként emlékszenek vissza a 80-as évek végére, a 90-es évek elejére. Két fontos változást láttak a kárpátaljai magyarok ebben az időszakban, amelyek a megélhetésükben és mindennapjaikban a legfontosabbá váltak. Egyrészt azt taglalták, hogy a szabadabb életben nem tudták az emberek, hogy mik a szabályok, hisz a korábban megszokott társadalmi berendezkedés teljesen felborult, és az új helyzetben nem volt kihez és mihez igazodni. A legnagyobb bizonytalanságot a megélhetést jelentő munkahelyek megszűnése váltotta ki. Azaz a változással járó durkheimi anómiát⁷⁹ említették. A következő interjúalany az anómiát (normanélküliséget) és a vallásgyakorlás szabadságát jól egymás mellé illeszti. Az adatközlő maga is érzi, hogy a kialakult káoszban az embereknek a vallásgyakorlás a valahová tartozás érzését adta. Ettől az időszaktól kezdve a kárpátaljai magyarság – a korábbi tiltások eltörlését követően – nyíltan erős vallásgyakorló közösséggé vált, és a történelmi egyházak mellett megjelentek újabb felekezetek is.

AK: Régebben annyival volt jobb, hogy nagyobb volt a rend, ma annyival jobb, hogy jobban gondolkodnak. Hát nem tudom, hogy fejtsem ki. Tehát régebben nagyobb volt a biztonság, meg az, hogy rend volt. Úgy mindenki nyugodtan elvolt magának, az, hogy soknak nincs munkahelye, ez látszik úgy a családokon, mint a környezetben is, tehát az, hogy nem olyan biztonságos az anyagi háttér. Annyiban sokkal jobb, hogy van lehetősége gyakorolni a hitüket azoknak, akik szeretik az Urat, vagy keresik. (30_D58_Bene_1973_no)⁸⁰

Másrészt a szabad határátlépést említették a rendszerváltás előnyeként, amely egy rétegnek a megélhetést jelentette, illetve kapcsolódott a nemzeti identitás ápolásához is. A következő idézet egy határ menti településről származik, ahol a lakosok nagy része a hirtelen kialakult munkanélküliséget cserkereskedelemmel, cigarettacsempészettel tudta átvészelni.

AK: Hát szabadabbnak szabadabb, annyival, hogy egy évben nem egyszer tudott elmenni Magyarországra, aki akart, mert addig csak egy évben egyszer mehetett. Aki a testvéréhez ment, aki unokatestvéréhez, csak kétfévente, akinek meg nem volt semmi rokona, az nem is mehetett. Úgyhogy ennyire mindenestre szabadabb lett, mert aki akar, bárki mehet. Megvan a lehetőség arra, hogy menjen. (24_D15_Badalo_1962_no)

⁷⁹ Émile Durkheim a deviáns viselkedések vizsgálatára dolgozta ki az anómia fogalmát, amely jelentése a társadalmi normák meggyengülése. Napjainkban egyre több társadalmi jelenség, probléma magyarázatára használják a fogalmat. A korábbi normák meggyengülése olyan kaotikus helyzetet eredményez, melyben politikai, gazdasági anarchia a jellemző következmény.

⁸⁰ Az idézetek után zárójelben közöljük a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívumában katalogizált sorszámot és az interjúalany legfontosabb szociodemográfiai adatait (lakhely, születési év, nem).

Ez a megélhetési forma és túlélési stratégia nemcsak a magyarokra volt jellemző, minden kárpátaljai lakos részt vett benne, viszont a Magyarországra irányuló keresleteknél a kárpátaljai magyarok nyelvtudás alapján helyzetelőnyben voltak. Ezt követően indult el a külföldi munkavállalás első nagy hulláma – a korábban elsősorban kelet irányába történő ingázás (a célországok közé tartozott Kazahsztán és Oroszország) lassanként nyugativá vált, és egyre többen indultak Magyarország felé munkát vállalni. Egy réteg hosszú idő után már olyan szintű jövedelemre tett szert, hogy kialakult egy újabb elit réteg, éppen ezeknek az újabb megélhetési formáknak köszönhetően.

AK: Hát csak építkeznek, ugyi én nem tudom, nekem nincs hozzátartozóm, hogy mit. Meg ugyi még ha kérdené is az ember, se mondják. Hát mit érdekel engem, hogy mit dógoznak ugyi. Mit tudom én. Csak jól keresnek, ezt látom, hogy azok mind szépen járnak, bódognak, hát akkor csak szépen keresnek! De az mind odajár Magyarba, de itt munkahelye semmi. (10_316_Bótrágy_1934_no)

Említést kell tennünk továbbá az áttérés folyamatában kialakult fizetőeszközök körüli káoszról. Első ízben a szovjet érából visszamaradt rubellel párhuzamosan a kupont használták, majd azt ideiglenes önálló fizetőeszközzé alakították át, teljes neve kupon-karbovanec volt. Miután a kupon megbukott, 1996-ban, az Alkotmány elfogadása után a hrvnya lett Ukrajna hivatalos pénzneme.

A megszűnő szovjet rendszer utolsó napjaiban elindult az a hullám, melyben az emberek a megtakarításaikat takarékbetétkönyvek révén próbálták átmenteni az újabb rendszerbe. A másik alternatíva az volt, hogy a boltokban felhalmozott termékek vásárlásába fektették kis vagyonukat. Akik az utóbbit választották, azok jártak jól – a megtakarításokat az új rendszerben befagyasztották, és ciklikusan az éppen aktuális értéktelen pénznemben bizonyos százalékban hozzáférhetővé tették. Ez azt jelentette, hogy az emberek sorban álltak saját vagy az elhunytak után örökölt, elértéktelenedett pénzükért. Magyarországon a rendszerváltás idején a kommunizmus idejében elkobzott vagyonok kárpótlásával igyekeztek minden károsultnak és annak leszármazottjának tulajdonát vagy annak pénzbeli értékét visszafizetni. Ez Ukrajnában elmaradt, és a mai napig sem történt semmilyen kárpótlás. Ezzel szemben nem maradt el a szovjet érából visszamaradt ideológiai eszmék tisztogatása – a dekommunizáló folyamatok,⁸¹

⁸¹ Fedinec Csilla – Csernicskó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? Regio 24. (2016) 1. 73–124.; Erőss Ágnes – Kovály Katalin: A szimbolikus tér átalakulása az Euromajdan után: Kijev és Kárpátalja összehasonlítása. Metszetek 7. (2018) 1. 142–164.

összefoglaló néven „kommunizmustalanító csomag”-ként⁸² is említett törvények területenként eltérő intenzitással igyekeznek minden kommunizmusra utaló nevet vagy jelképet a közterekről eltávolítani.

A fizetési hátralékok problémája 1995-től indult el, és 1998–1999-ben tetőzött.⁸³ A visszamaradt fizetéseket eleinte különböző fogyasztási cikkekkel, élelmiszerekkel próbálták pótolni (a munkás kapott egy zsák lisztet a havi bére fejében), majd miután elfogyott a szovjet gazdaságban felhalmozott tartalék, a fizetéseket sorra fagyasztották be – több állami szférában dolgozó munkasztrájkjal próbált véleményének hangot adni. A legnagyobb fizetéselmaradás a pedagógusoknál jelentkezett, illetve az ő sztrájkjukat mindenki megtapasztalta a közvetlen környezetében – közvetlenül a diákok, közvetve a szülők, a nagyszülők, a rokonság. A rendszerváltás teljes átalakulást eredményezett a társadalmi szerkezetben. Az értelmiségi réteg a Szovjetunióban privilegizált helyzetben volt. A legtöbb kárpátaljai magyar értelmiségi középiskolai tanárként dolgozott – elvértve előfordultak orvosok, gyárigazgatók, hivatalnokok, köztisztviselők –, és a pedagógus szakmával járó megbecsültség mellett a kedvező jövedelem is hozzájárult a magasabb státusz kialakulásához, ám a rendszerváltás után ez megváltozott, a fizetési hátralékok, a sztrájkok a foglalkozás presztízsét lassan leépítették. A tanárok a megélhetéshez szabadidejükben olyan alternatív stratégiákat alakítottak ki, amelyekből meg tudtak élni, és mellékesen tanítottak is. Ehhez mindenki a saját lehetőségeihez mérten mást és mást választott, a háztáji gazdálkodás, az állattartás⁸⁴ volt a legelterjedtebb itthoni legálisnak mondható kereseti forma. Mindemellett a tanárok különórákat is vállaltak, főként azt követően, hogy kiszélesedtek a továbbtanulási lehetőségek (beindult a beregszászi főiskola, egyre többen jelentkezhetek a különböző ösztöndíjprogramoknak köszönhetően magyarországi egyetemekre), és egyre nagyobb igény mutatkozott az egyéni felkészülésekre.

AK: Hát a család az most már megoszlott. Mert én ugye kiváltam, pedagógus vagyok. De tovább visszük a szülők, nagyszülők által tartott dolgot, mert földművelés, ál-

⁸² Fedinec Cs. et al.: A független Ukrajna i. m. 56.

⁸³ Olena Ivanenko: Falu, parasztok és agrárreform – ukrán módra. In: Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök. Szerk. Fedinec Csilla – Szereda Viktória. Pozsony 2009. 177.

⁸⁴ Erről lásd bővebben Hires Kornélia – Márku Anita: Miből élünk? Adalékok a kárpátaljai magyarság munkaerő-piaci helyzetének leírásához. In: A Kárpát-medence munkaerő-piaci kihívásai. Szerk. Fábri István. Budapest 2003.

lattenyésztés és talán egy kis U-betűvel visszakanyarodtunk a földművelésre. Mert ugye harminc éve vagyok pedagógus, de ahogy mondani szokás, ebből a szakmából csak úgy simán nem lehet Kárpátalján megélni. Ezért a gazdaságot bővítettük. Férjem munkanélküli lett. Szüleim meghaltak. Ezért a családi házat, vállalkozást, gazdaságot, kertet tovább vesszük. Jóságtartással is foglakozunk még a munkám mellett. (242_Halábor_1952_Nő)

A megélhetést ebben a nehéz időszakban az árnyékgazdaság, csempészet (elsősorban cigaretta és üzemanyag), cserekereskedelem, törpe- és háztáji gazdaság jelentette⁸⁵ – a szó szoros értelmében: mindenki élt, ahogy tudott. Ukrajnában általában jellemző az a meglátás, hogy a termőföld stratégiai erőforrás.⁸⁶ Az agrár- és mezőgazdaságból élők számára elérhető állami támogatás a független Ukrajnában a mai napig nem létezik, és az időjárás viszontagságai miatt keletkezett károkat az ukrajnai, kárpátaljai farmereknek, termelőknek senki nem kárpótolja. Számos reformot hirdettek meg az agrárgazdaságban, ám azok mind olyan minták voltak, amelyeket átemeltek más országok terveiből, és nem vették figyelembe az Ukrajnában jellemző tendenciákat, így ezek a reformok csak folyamatosan leépítik a falusi termeléseket.⁸⁷ A kárpátaljai magyarság helyben maradását célozzák az anyaországtól érkező különböző támogatások, amelyek több formában próbálják nemcsak az intézményrendszert, hanem az emberek megélhetését is anyagiilag támogatni. A Magyar Kormány nemzetiségpolitikájában legnagyobb program a kimondottan Kárpátaljára kidolgozott gazdaságfejlesztési terv, az Egán Ede-terv és a hozzá kapcsolódó pályázati kiírások.⁸⁸ A terv egyik fontos része a mezőgazdasági fejlesztések és investálások: a nyertes pályázatok eredményeit a hivatalos honlapjukon 2017 óta mindig nyilvánosságra hozzák. Sajnos a mai napig nem készült mély és átfogó hatáselemzés ezekről a fejlesztésekről, amelyből láthatóvá válna, hogy mennyire és milyen formában hasznosulnak a tervhez illeszkedő támogatások.

Ahogy a gazdasági összefoglalóból is láthattuk, a 2000-es évek elején Ukrajnába, Kárpátaljára egyre több külföldi befektető érkezett, és a globális cégek leányvállalatai sorra épültek ki. Közel egy évtizednyi pangás után a gyárak nemcsak városokban indultak újra, hanem egy-egy kisebb településen is, ahol mind az infrastruktúra, mind az emberi erőforrás rendelkezésre állt, illetve a helyi gazdasági elitnek érdekében állt egy ilyen

⁸⁵ Hires K. – Márku A.: Miből élünk i. m.

⁸⁶ Karácsonyi D.: Felosztás vagy felemelkedés? i. m.

⁸⁷ Ivanenko, O.: Falu, parasztok és agrárreform i. m. 186–187.

⁸⁸ <https://www.eganede.com/>; <https://kmsz.com.ua/kiadvanyok/egan-ede-terv/>, letöltés 2019. dec. 10.; Bacsó Róbert – Pataki Gábor: A hitelszövetkezetek gazdaságélénkítési szerepe Kárpátalján összefüggésben az Egán Ede-terv megvalósításával. Metszetek 7. (2018) 1. 30–62.

cég üzemeltetése. A kisebb falvakban eleinte a varrodák jelentek meg, azt követően, hogy az asszonyok tömegesen jártak külföldre varrodákba dolgozni. Több interjúalany mesél ezekről a varrodákról, illetve azokról a gyárakról is, amelyek más profillal jelentek meg a térségben, és a helyieknek adtak munkalehetőséget. Ezeknek az időszakoknak az előnyeiről és a nehézségeiről, az új lehetőséggel járó egyéni pozitív és negatív változásokról mesél egy bótrágyi adatközlő.

AK: Hát a munkahelyek azok nagyon nehezek, mer be kell járni Beregszászba. A vonatok úgy össze vannak rakva, hogy mire megyen, mindenütt munka kezdődik hét órátu, a vonat bemegy fél nyócura, ameddig odaér, majdnem fél nyóc. Úgyhogy nagyon, látom fiatalokat, is mind futnak, szaladnak, azt se tudják ugye, hogy merre menjenek. De a munkán is egy kicsit elnézik. Még eddig nem vótak, most már kinyílt sok gyár látom Beregszászba is. És látom, sok munkás van. (12_321_Bótrágy_1945_Nő)

A következő idézetben az adatközlő többek között a határon átvívelő cserekereskedelemre utal, illetve a cigaretta- és üzemanyag-csempészetre is. Az interjú készítésének időszakában vezette be Magyarország a vízumkötelezettséget Ukrajnával szemben, azt megelőzően, hogy csatlakozott a schengeni övezetbe. Ezt követően a határ menti zónákban élők határátlépésének megoldásaként vezették be a korábban már használt kishatárforgalmat – így a kereskedés végül nem akadt meg, folytatódott tovább, de a rendvédelmi szervek több megszorító intézkedéssel igyekeztek ezeket a kereskedéseket korlátozni, megfékezni.⁸⁹ A szezonmunkák is fontos részét képezik a kárpátaljai magyarság megélhetésének – a távoli vidékektől kezdve egészen a magyarországi kisebb településekig eljárnak napi vagy heti rendszerességgel a kárpátaljai magyarok és szlávok is alkalmi munkákat végezni. A magyarországi határ menti falvakban szezonmunkák idején a munkaerő legnagyobb hányadát a naponta ingázó kárpátaljaiak adják közel két évtizede. Az utóbbi öt-hat évben újabb jövedelemforrásként jelent meg a különböző technikai eszközök „áfázása” a határátkelőkön, amelynek során a visszaigényelt összeg jelenti a jövedelmet. Az ukrajnai áruforgalom korlátozására bevezetett szigorítások miatt indult el a *tőkesúly, a pidzsákolás* – az egy főre jutó maximálisan behozható árumennyiség behozatalára szakosodtak azok a két határ között várakozó személyek, akik bizonyos összegért az árukat szállító gépjárműbe a megfelelő létszám biztosítása érdekében szállnak be.

AK: Hát azt kell mondanom, hogy már beindult egy pár gyár. Például a Ruhagyár, akkor vannak, van egy pár gyár, aki működik, amelyik működik, főképpen ezek a varrodák

⁸⁹ *Çaglar A. et al.: Circular Migration Patterns Migration i. m.*

indulnak befele, meg már beindultak, köszönhető külföldnek, de itt az emberek nagyon, nagyon sokat dolgoznak azé a kis keserves pénzér, mert ők azért jönnek ide, mert ott is vannak emberek, akik azt megvarrják például, csak jóval drágábban. Itt kopekekér megy. Szóval még ezeknek az embereknek még jó, me van munkahelye, de sokat dógoznak. De a többségnek meg nincs munkahelye, és akkor keresztül a határon, egy pár cigaretta, meg egy ki szolyárka, és ez, ebből nehéz megélni. És most meg ez a vízum bejött. Én nem is tudom, hogy mi fog lenni, ha nem fognak újabb munkahelyek alakulni, és olyan nehéz lesz menni, mert sokan abból tartották fenn a családot. (252_Beregszász_1950_Férfi)

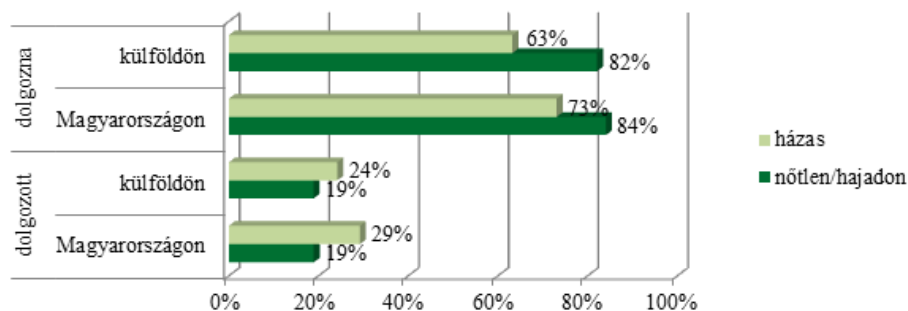
A megélhetési lehetőségek között a külföldi állandó és szezonmunka a határátkelés szabadsága óta jelen van, és az elmúlt két évtized során bevezetett különböző szigorításoknak vagy éppen ellenkezőleg, engedményeknek hatására számos változást láthattunk. A migráció korszakából is láthattuk, hogy az első nagy változást a Magyarország által elfogadott kettős állampolgárság intézménye adta, ezt követték az Európai Unió és a többi visegrádi ország által bevezetett engedmények, amelyek éppen a munkaerő-migrációt hivatottak elősegíteni.⁹⁰ Talán a legfontosabb ezekben a folyamatokban a közösség jövőjét illetően az, hogy a fiatalabb generáció miként tervezi a jövőjét, milyen migrációs hajlandóságot láthatunk körükben. A MOZAIK2001⁹¹ kutatásban a megkérdezett 500 fiatal közül 195 (39%) adatközlő tervezte, hogy a jövőben külföldön vállal munkát, ebből 171-en (34%) Magyarországot jelölték meg célországként. A 171 adatközlő 28%-a több mint egy évig, 32%-a pedig mindig Magyarországon szeretne dolgozni. A fiatalok körében végzett két legutóbbi kutatás – a GeneZYs2015 és a MIK2016-os – eredményei igazolják azt a mindennapok során is megtapasztalt tendenciát, hogy Kárpátalján egyre több olyan fiatal van, akik Magyarországon vagy valahol máshol tervezik a jövőjüket, illetve azt is láthatjuk, hogy a jobb megélhetés érdekében hosszabb-rövidebb időre kénytelenek valahol az ország határain kívül munkát vállalni. 2016-ban a megkérdezett fiatalok 38%-a úgy gondolta, hogy külföldön fog élni. A többi térségben a kalandvágy és a nyelvtanulás az elsődleges a külföldi munkák kiváltó okainál, míg a kárpátaljai fiatalok 78%-a elsősorban a jobb megélhetés miatt indul útnak. Összességében azt láthatjuk, hogy a kárpátaljai magyarok körében már 2001-ben

⁹⁰ Karácsonyi D. et al.: Demográfiai folyamatok és erőforrások Ukrajnában i. m.

⁹¹ A Mozaik 2000 és Mozaik 2001-es kutatás volt az első olyan vizsgálat, amelyben a Kárpát-medencében élő fiatalokat számos témakör szerint mutatták be. A Mozaik2001 kutatás során 500 kárpátaljai magyart (15–29 éves) kérdeztek meg településtípus, magyarok aránya, korcsoport és nemek szerint reprezentatív minta alapján (lásd. Csernicskó–Soós 2002). A külföldi munkavállalás témaköre nem került be a kutatás gyorsjelentésébe (Szabó és mts. Szerk. 2002)

is Magyarország volt az elsődleges migrációs célország, és ez a jellemző az elvándorlás hajlandóságánál tapasztalt tendenciák mentén az idő múlásával csak fokozódott térségünkben. Továbbá azt is láthatjuk, hogy azok a fiatalok, akiknek már van családjuk, kisebb hajlandóságot mutatnak a külföldi munkavállalás terén, mint azok, akik még nem kötelezték el magukat (9. ábra). Egy 2019-ben végzett kutatás eredményeiből az derült ki, hogy a 15–17 évesek 47%-ának mindkét szüleje vagy valaki a szülők közül külföldön dolgozik (csak anya 7%, csak apa 26%, apa és anya együtt 12%).⁹² Vagyis a kárpátaljai magyar családok mintegy fele érintett a külföldi munkavállalásban, és ha abból a tendenciából indulunk ki, melyet szinte nap mint nap láthatunk, hogy a szülők külföldi munkája után idővel nagyon gyakran a család többi tagja is követi őket, akkor a jövőben a megmaradásunk is veszélybe kerülhet.

9. ábra A MIK 2016-os kutatásban részt vett fiatalok külföldi munkavállalási hajlandósága családi állapot szerint (N=500, érvényes válaszok alapján, %-os bontásban)

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: *Hires-László Kornélia: A kárpátaljai magyar fiatalok társadalmi helyzete és kilátásai*. In: *Kárpát-haza szemle sorozat 13. Fiatalok a Kárpát-medencében a 21. század elején*. Szerk. Kovács Teréz – Molnár Gergely. Budapest 2019.

Már láthattuk a rendszerváltás után kialakult egyéni stratégiákat a megélhetésben, a külföldi munkavállalások korszakait és az újabb tendenciák társadalmi következményeit, ám még nem ejtettünk szót azokról az újabb lehetőségekről, amelyek épp a gazdaság viszonylagos kiszámítható-

⁹² Pro Inte Kárpátalja Kutatást 1296 15–17 éves fiatal körében végezték (bővebben lásd <http://hodinka-intezet.uz.ua/pro-inte-karpatalja-kutatas-eredmenyei/>, letöltés 2019. dec. 10.), az adott kérdésre 929-en válaszoltak.

sága mellett lassan épülnek ki. A vállalkozások létrejötte és a különböző kereseti formák legalizálása az elmúlt egy évtizedben zajlott/zajlik le.⁹³ Az ukrán jogrendszer nem kedvez a vállalkozások indításának és azok fenntartásának, annak ellenére sem, hogy számos módosítást vittek véghez. Egy nemzetközi monitoring vizsgálatban (Doing Business) kidolgoztak egy olyan indikátort, amely méri, hogy az adott országban egy kis- és közepes méretű korlátolt felelősségű társaság indításához és annak üzemeltetéséhez mennyi időt, költséget és befizetett minimális tőkekövetelményt várnak el. A 190 mért gazdaságból 2014-ben az 50., 2019-ben a 61. helyen állt Ukrajna a vállalkozások jegyzése alapján.⁹⁴ Az a kép rajzolódott ki az interjúelemzésekből, hogy a kárpátaljai magyarság körében nagyon sokáig a kis- és középvállalkozások igazából az élelmiszeriparra vagy esetleg valamilyen szolgáltatásra szakosodtak, amíg el nem indult az Egán Ede-terv. A terv megvalósulása után a korábban már nem hivatalosan bejegyzett tevékenységeket vállalkozássá alakították át, illetve elindultak a szolgáltatást kínáló vállalkozások is, amelyek korábban nem voltak jellemzőek⁹⁵. Bacsó Róbert és Pataki Gábor⁹⁶ elemzése az Egán Ede-tervhez kapcsolódó vállalkozások fejlesztésének sikerességének vizsgálatáról szól, amelyben számos javaslatot tesznek a kiírások és támogatások módosítására.

Ukrajnában a rendszerváltás óta jelen van a korrupció. A korrupció az egyik legnehezebben vizsgálható jelenség, részben éppen azért, mert magát a korrupciót a mindennapos rutin miatt teljesen természetesnek látják a benne résztvevők. A társadalom rétegződésében a korrupció hatalmas változtatásokra képes. A hatalommal bíró személyek hatalmukkal visszaélve és az újonnan kialakult értékrenddel az alsóbb társadalmi rétegek anyagi és más erőforrásaira támaszkodva hatalmas gazdasági tőkére tehetnek szert. Ukrajnában 2011. április 7-én № 3206-VI. számú (végleges formája júniusban látott napvilágot) rendelettel próbálták meg első ízben nyugati erők szorgalmazására megfékezni azt a tendenciát, amely az országokról szóló vizsgálatok eredményeiből látszik, miszerint Ukrajna a legkorruptabb országok között szerepel. A Transparency International (TI) honlapján 2012–2018 között minden évre visszamenőleg megtekinthető,

⁹³ Pataki Gábor: Kárpátaljai vállalkozások helyzetértékelése a magyarlakta területek mentén. *Limes* 3. (2016) 184–192.

⁹⁴ <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>, letöltés 2019. dec. 10.

⁹⁵ <https://kmsz.com.ua/2019/01/12/siker-es-eg-an-ede-gazdasagfejlesztési-program-karpat-aljan/>, letöltés 2019. dec. 10.

⁹⁶ Bacsó R. – Pataki G.: A hitelszövetkezetek gazdaságélénkítési i. m.

hogy Ukrajnában miként alakultak a korrupciót mérő indexek – például 2012-ben a 176 ország közül a 144. helyen állt, 2018-ban pedig a 180 ország közül a 120. helyen.⁹⁷ Az IMF hitelek újabb folyósításának egyik alapfeltétele volt, hogy az országban vezessenek be még több intézkedést a korrupció visszaszorítása érdekében, éppen ezért 2018. június 7-én elfogadták a korrupció visszaszorítását előíró törvényt, ám bizonyos pontjai kiskaput jelentenek számos folyamatban lévő nagy korrupciós ügyben. A törvény alapján 2019. szeptember 5-én elkezdte működését a 16 tagú Legfelső Korrupcióellenes Bíróság és a nemzetközi szakértői testület. Kárpátalján a magyarság kénytelen ehhez a „berendezkedési formához” alkalmazkodni, így érintettek benne, mint a többségi etnikumhoz tartozók. A korrupció mindennaposan elfogadott és – mondhatni – „természetes” jelenség ebben az államban, helyi szinten olyan „publikus” formát öltött, hogy például mindenki tudja, mennyit kell fizetni az útlevél gyorsabb elkészítése céljából, vagy hogy több nyugdíjat számfejtsek stb., és kihez kell fordulni ennek elintézése érdekében. A korábban bevezetett, a korrupció visszaszorítására irányuló intézkedések sem voltak érezhetőek a mindennapokban, és lényeges változást a statisztikákban sem láthatunk. Vajon az új törvénynek, a bíróságnak milyen hozadéka lesz?

A korrupció után az egyik legnehezebben vizsgálható jelenség az emberek jövedelme, hogy pontosan ki mennyit keres – hivatalosan vagy kevésbé –, bármilyen vizsgálat torz képet ad, ám nagyon jó viszonyítási alapként szolgálhat, főként akkor, ha a vizsgálatban kitérnek arra, hogy a jövedelmet általában mire fordítják. A KárpátPanel2007⁹⁸ kutatás eredményeiből azt láthatjuk, hogy a gazdaságilag aktív keresők átlagjövedelme 767 hrvinya volt, a teljes nettó bevétele 1443 hrvinya volt 2007-ben. Átlagosan azt is kiszámítottuk dollárban, mire is költik a jövedelmüket a kárpátaljai magyarok, s fontossági sorrendben a következőket láthatjuk: élelmiszerre 84, lakásfenntartásra, rezsire 39, ruha/cipő vásárlására 36, bútorra/háztartási eszközre 28, egészségre 19, utazásra 14, alkoholra/cigaretára 11, oktatásra/képzésre 10, kultúrára/szabadidőre 6, szórakozásra/vendéglőre 2 ameri-

⁹⁷ <https://www.transparency.org/cpi2018>; <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>, letöltés 2019. dec. 10.

⁹⁸ A többi magyarok által lakott határon túli térség mellett Kárpátalján 350 főt kérdeztek meg területileg, magyarok aránya és településtípus szerint reprezentatív minta alapján, bővebben lásd *Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó: Kárpát Panel – Kárpátalja. Gyorsjelentés. In: Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés. Szerk. Papp Z. Attila – Veres Valér. Budapest 2007.*

kai dollárt költöttek⁹⁹. Mindez az aktuális valutaárfolyam alapján átszámítva 152 és 285 amerikai dollár volt, amikor az átlagjövedelem Kárpátalján a hivatalos statisztikák alapján 217 amerikai dollár volt. A Tandem2016 magyarul adatlapjának kitöltői körében az átlag havi jövedelem 3123 hrvnya (120 amerikai dollár), és a család átlag havi jövedelme 7430 hrvnya (285 amerikai dollár) volt. Az sajnos nem derült ki az utóbbi kutatásnál, hogy ezt az összeget pontosan mire költik a kárpátaljai magyarok.

A lakóingatlan egy fontos mutató, ha a társadalom vagyonszerzését, illetve annak jólétét vizsgáljuk. A KárpátPanel2007-ben a megkérdezettek 93%-a saját lakásában, házában élt. A 2001-ben végzett MOZAIK2001 ifjúságkutatás eredményeiben is azt láthattuk, hogy a megkérdezett fiatalok 88%-a a szülei lakásában élt, és mindössze 10% rendelkezett saját tulajdonban lévő lakóingatlannal, a fennmaradó 2% egyéb formában lakott. A 2016-os MIK-vizsgálatnál pedig már azt láthatjuk, hogy a fiatalok 76%-a saját vagy élettársa szüleinél él, és saját lakása a megkérdezettek alig 16%-ának volt. Vagyis Kárpátalján az a jellemző, hogy a magyarság vagy egy többgenerációs háztartásban, vagy saját ingatlanában él, az albérlet az alacsony jövedelmek miatt még mindig nem terjedt el, és nem is divat. A vagyontárgyak birtoklásának presztízsértéke korszakonként változott, így azok bővebb bemutatásától jelen elemzésünkben eltekintünk.

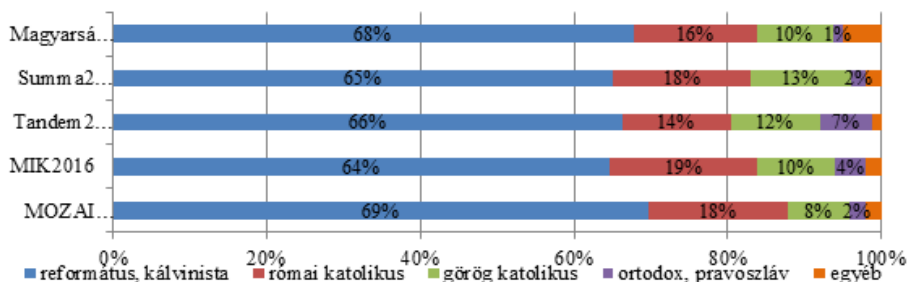
A kárpátaljaiak megélhetésében a turizmus a 2000-es évek elején jelent meg, és az elmúlt két évtizedben mind fontosabbá vált. A turizmust a gazdasági ágazatok közül Kárpátalja egyik legfontosabb kitörési pontjaként említik.¹⁰⁰ A turizmus is számos átalakuláson ment keresztül, és olyan változásokat láthatunk, amelyhez a vendéglátóiparnak alkalmazkodnia

⁹⁹ Molnár E. – Orosz I.: Kárpát Panel – Kárpátalja i. m. 224

¹⁰⁰ Berghauer Sándor: A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján(?). (Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében). PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Földtudományi Doktori Iskola. Pécs 2012.; Sass Enikő: A kárpátaljai Bereg-vidék falusi turizmusának jellemzése egy empirikus kutatás alapján. Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában. Nemzetközi Földrajzi Konferencia. Beregszász 2012. 261–271.; Sass Enikő: A felvidéki és kárpátaljai falusi turizmus összehasonlító jellemzése. Metszetek 7. (2018) 1. 63–90.; Tarpai József: A természeti és társadalmi erőforrások szerepe Kárpátalja turizmusfejlesztésében és hatása a területfejlesztésre. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem. Pécs 2013.; Izsák Tibor: A falusi turizmus fejlődésének problémái Kárpátalján Vári település példáján. In: Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában. Szerk. Berghauer Sándor, Dnyisztrjanszkij Miroszlav – Fodor Gyula – Gönczy Sándor – Izsák Tibor – Jakab Natália – Molnár József – Molnár D. István – Sass Enikő – Papp Géza – Vince Tímea. Beregszász 2016. 519–524.; Cserniczkó István: A kárpátaljai magyar kisebbség nyelvmegtartásáról és gazdasági életképességéről a nyelvi tájékozódás tükrében. Metszetek 7. (2018) 119–141.

kellett. A kárpátaljai magyarság eleinte a Magyarországról érkező turisták fogadására szakosodott, majd ez a hullám véget ért, és újabban a Belső-Ukrajnából érkező vendégeket fogadják. Kárpátalja turisztikai vonzereje ugyanis a 2014-es kelet-ukrajnai harcok kitörése s még inkább a Krím 2014. tavaszi orosz megszállása óta jelentősen megnövekedett. Az Egán Ede-terv ebben a megélhetési formában is sok változást hozott, egyre több vendégházat támogatnak a turizmus fellendítése érdekében. Csupán az a kérdés, ha már megnyílt az ukrán turisták előtt a határ, és szabadon utazhatnak nyugat irányába is, vajon meddig tartja fenn a helyi turizmust a Belső-Ukrajnából érkező vendégserreg?

10. ábra A különböző kérdőíves vizsgálatokban résztvevők felekezeti megoszlása (érvényes válaszok alapján, %-os bontásban, $N_{Tandem2016} = 362$; $N_{MIK2016} = 497$; $N_{Mozaik2001} = 497$, $N_{Magyarság2019} = 1000$)

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: kérdőíves felmérés alapján.

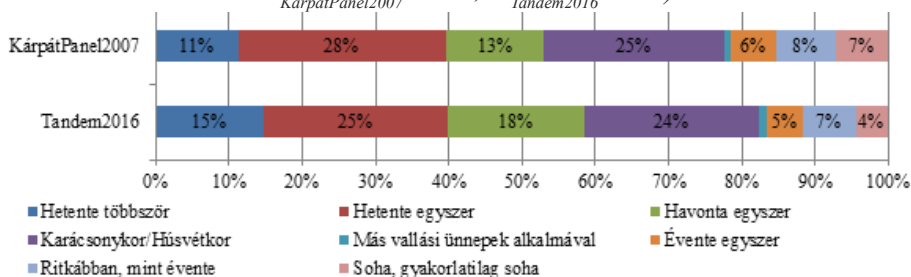
A mindennapok bemutatását egy benei adatközlőtől származó idézetel kezdtük, és láthattuk, hogy a szabad piacgazdaság kialakulásának káoszában egy pozitív jellemzőt látott csak: azt, hogy a vallásgyakorlás végre szabaddá vált. Ifjúságkutató elemzésekből tudjuk, hogy a fiatalok Kárpátalján vallásosabbak az összes határon túli térség fiataljaihoz viszonyítva.¹⁰¹ A 10., 11., 12. ábrán foglaltuk össze az eddigi kérdőíves vizsgálatok eredményeit a felekezeti hovatartozásra és vallásgyakorlásra vonatkozóan. Általános tényként kezeljük nap mint nap, hogy Kárpátalján a legtöbb magyar református vallású, de pontos adataink a felekezeti hovatartozásra vonatkozóan nincsenek, csupán a különböző szociológiai kutatások eredményeiből

¹⁰¹ Bővebben lásd Bauer Béla – Pillók Péter – Ruff Tamás – Szabó Andrea – Szanyi F. Eleonóra – Székely Levente: Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok. Budapest 2017.

véljük sejteni a kárpátaljai magyarság felekezeti megoszlását. A 10. ábrán láthatjuk az összes nagymintás kérdőíves kutatás felekezeti megoszlását. Kronológiailag az utolsó négy kutatás eredményeiből átlagot számítottunk, és ezek alapján a kárpátaljai magyarok 66%-a református, 17%-a római katolikus, 11%-a görögkatolikus, 4%-a ortodox és 3%-a egyéb.

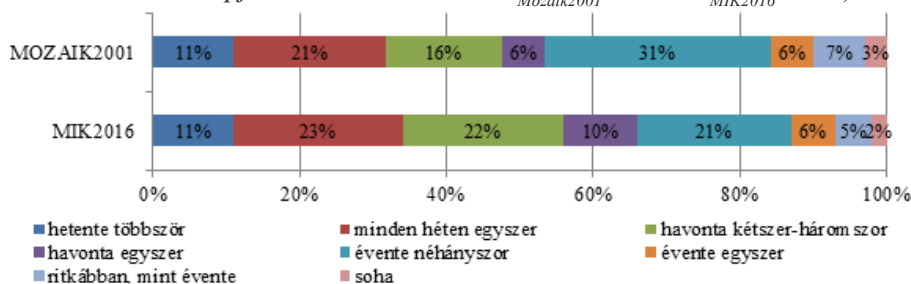
Mivel a két ifjúságkutatás illetve a Tandem2016 és a KárpátPanel2007 hasonló attribútumokkal, választási lehetőségekkel mérte a vallásgyakorlást, a templomba járást, így a két-két kutatás eredményeit külön-külön tudtuk csak összehasonlítani (11. és 12. ábra). A felnőttkorúak körében azt láthatjuk, hogy a válaszadók 40%-a hetente egyszer vagy hetente többször jár templomba, vagyis a vallásgyakorlás kilenc év elteltével sem változott (11. ábra). A fiatalok a felnőttkorúakhoz hasonlóan tizenöt év eltelte után is rendszeresen gyakorolják hitüket, eljárnak a templomokba heti egyszer vagy többször; 2001-ben 32% volt ez az arány és ugyanez 2016-ban 34% (12. ábra).

11. ábra *A templomba járás intenzitása 2007-ben és 2016-ban (érvényes válaszok alapján, %-os bontásban, $N_{KárpátPanel2007} = 350$; $N_{Tandem2016} = 362$)*

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: kérdőíves felmérés alapján.

12. ábra *A fiatalok templomba járása 2001-ben és 2016-ban (érvényes válaszok alapján, %-os bontásban, $N_{Mozaik2001} = 497$; $N_{MIK2016} = 497$)*

Szerkesztette: Hires-László Kornélia. Forrás: kérdőíves felmérés alapján.

Összegzésként hadd kezdjük Edward H. Carr¹⁰² gondolatával: „Annál jobban tudatában vagyunk, hogy mi is történt valójában a múltban, minél tisztábban látjuk magunk előtt a múlt kései következményeit, azokat, amelyekkel a jelenben éppen szembesülünk.” A jelent kiértékelni mindig nagy kihívás, éppen ezért vagyunk saját magunk írásával szemben is sok fenntartással, mivel ahogy a múlt, úgy a jelen bemutatása is onnantól kezdve, hogy interpretáljuk, szubjektívvé válik. Sok mindenről nem ejtettünk még szót, amelyek viszont nagyon fontosak lennének ahhoz, hogy lássuk az emberek valódi mindennapjait, és azokon belül is a legfontosabb tendenciákat. A terjedelmi korlátokra való tekintettel nem mutattuk be a különböző nyelvhasználatról szóló kutatások eredményeit,¹⁰³ amelyek szintén nagyon fontosak, ha a kisebbségi nyelvek használatát korlátozó törvénykezések felelő vizsgálgjuk a kárpátaljai magyarságot. Illetve nem ejtettünk szót a demográfiai helyzetről sem,¹⁰⁴ csupán néhány utalást tettünk rá. Elemzésünkben a különböző kutatási eredményekből elsősorban azokat mutattuk be, amelyek valamilyen formában kapcsolódnak a megélhetéshez, illetve kiértékeljük a legfontosabb értékrendformáló jellemzőt, a vallásosságot. Tudjuk, hogy a mindennapokban számos más fontos tényező is van. A legfontosabb az volna, hogy lássuk, a társadalomszerkezetben milyen jellegű átalakulások zajlottak – ám mivel eddig nem készültek ilyen jellegű elemzések, éppen ezért visszatekintve még nehezebb volna ezt összegezni. A közelmúltban készült kutatási eredményekből érdemes volna egy kárpátaljai magyarságra vonatkozó rétegződéseméletet vázolni egy olyan tanulmánykötetben, amely a kárpátaljai magyarságra vonatkozó társadalmi folyamatokkal foglalkozik, így a társadalmi folyamatok részeként értelmezett osztályszerkezetet a jövőben történelmi elemzések tárgyává válhatna.

Elemzésünkben néhány fontosabb meglátást és összefüggést szeretnénk kiemelni. Egyrészt Ukrajna gazdasági folyamataiban a kárpátaljai magyarság közel harminc éven keresztül alternatív megoldásokat talál(t) a túléléshez, ezek nélkül a megmaradás és helyben maradás szinte elképzelhetetlen lett volna. A szürke- és feketegazdaság olyan elengedhetetlen részévé vált a kárpátaljai magyarság mindennapjainak, amelyeknek nyereségeit közvetlenül vagy közvetve szinte minden kárpátaljai lakos élvezte.

¹⁰² Edward Hallett Carr: *Mi a történelem?* Ford. Bérczes Tibor. Budapest 1995. 51.

¹⁰³ Cserniczkó I.: *Államok, nyelvek, államnyelvek i. m.*; *Mi szavunk járása.* Szerk. Cserniczkó István. Ungvár 2001.; *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Szerk. Cserniczkó István. Budapest–Beregszász 2010.

¹⁰⁴ Molnár D. István – Molnár József: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Beregszász 2005.; *Molnár D. István: Perifériáról perifériára – Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig.* Budapest 2018.

Másrészt láthattuk, hogy az országon végsőprő különböző gazdasági válságok eltérő okok miatt alakultak ki. Az ország rossz politikai és gazdasági irányításának bizonyítéka volt az 1998-ban és 2014-ben kialakult válság, ám a 2008-as már egy világválság következménye volt. A gazdaságban mind a három válság idején súlyos hanyatlás indult el, a legnehezebben az emberek a mindennapok során mégis az ország rossz irányítása miatt kialakult válságokat élték meg. A válságok és a folyamatosan változó körülmények mellett kialakuló létbizonytalanságot a kárpátaljai magyarság csak az Istenben vetett hittel tudta átvészelni. Általános tendencia, hogy az anómia, a normanélküliség fokozza a vallásosságot, ám az már kevésbé, hogy az erős vallásossághoz magas fokú korrupció párosul. A kárpátaljai magyarság egy etnikai kisebbségi népcsoport, és az alkalmazkodása minden korszakban a megfelelő államberendezkedéshez igazodott. Az ukrainai korrupciós jelenségek bizonytalanná teszik az egész ország gazdasági rendszerét, politikai irányítását.

Harmadrészt úgy tűnik, hogy amikor az országban kedvező gazdasági lehetőségek mutatkoztak, akkor párhuzamosan egy kedvező kisebbségi létet is élvezhettek a kárpátaljai magyarok, de a jobb időszakot mindig egy nehezebb időszak váltotta fel. Ezeket a nehézségeket és kevésbé kedvezőbb időszakokat a kárpátaljai magyarság különböző stratégiákkal átvészelte, viszont a migrációs hullám egy olyan új veszélyforrás, amely a megmaradás, a helyben maradás szempontjából minden korábbi nehézséget felülmúl. A kivándorlás megállításához vagy mérsékléséhez pedig egy politikailag stabil, gazdaságilag pedig fellendülő Ukrajnára volna szükség. A kárpátaljai magyarság és annak vezetői rétege az ország politikai irányításának aktuálisan végbemenő átalakulásban ugyanezt a reményt fogalmazza meg újra és újra.

Végül azt is láthatjuk, hogy a megrendelt kutatásoknak a gyorsjelentések készítésén kívül kevés hasznosulásuk van, illetve azt, hogy a mindennapokkal és az aktuális társadalmi folyamatokkal kevesen foglalkoznak. Egyre nagyobb igény mutatkozik a kárpátaljai magyarság társadalmi folyamatainak mélyebb és komplexebb kiértékelésére, amellyel számos kérdésre választ kaphatnánk.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelképásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilakosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергразі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.